Міністерство освіти і науки України
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

здобувачки IV року навчання
групи СПб-1-22-4.0з
ОПП Соціальна педагогіка першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 Соціальна робота
Войтушенко Діани Дмитрівни

Наукова керівниця:
Вайнола Ренате Хейкіївна, професор
кафедри; доктор педагогічних наук

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Войтушенко Д.Д. Форми та методи профілактики домашнього насильства. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Бакалаврська робота за спеціальністю 231 «Соціальна робота» за освітньою програмою 231.00.01 «Соціальна педагогіка». – Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, Київ, 2026.

У бакалаврській роботі досліджено проблему домашнього насильства як складного соціального та правового явища у сучасному суспільстві. Розкрито сутність поняття домашнього насильства, охарактеризовано основні форми та види його прояву, зокрема фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство. Проаналізовано основні причини та фактори виникнення домашнього насильства, серед яких соціально-економічні, психологічні, культурні та гендерні чинники

У роботі здійснено оцінку ефективності інформаційно-просвітницької роботи з профілактики домашнього насильства в закладі загальної середньої освіти на базі Гімназії №258 Дніпровського району м. Києва. Проведено анкетування учнів і батьків з метою визначення рівня обізнаності щодо форм домашнього насильства, алгоритмів звернення по допомогу та ставлення до профілактичної діяльності школи. За результатами дослідження виявлено основні проблеми профілактичної роботи, зокрема недостатнє розуміння прихованих форм насильства, неповне знання служб підтримки та потребу в посиленні практичної складової профілактики. Обґрунтовано форми та методи соціально-педагогічної профілактики домашнього насильства в закладі освіти, визначено роль соціального педагога у здійсненні просвітницької, тренінгової, консультативної та координаційної діяльності. Запропоновано комплексну модель профілактики, що поєднує роботу з учнями, батьками, педагогами, моніторинг, міжвідомчу взаємодію та соціально-педагогічний супровід дітей групи ризику.

Ключові слова: *домашнє насильство; профілактика домашнього насильства; гендерна рівність; соціальна робота; соціальний захист; нормативно-правове забезпечення; постраждалі особи; соціальні служби*

SUMMARY

Voitushenko D.D. Forms and methods of preventing domestic violence. – Qualification scientific work on the rights of a manuscript.

Master's thesis in the specialty 231 "Social work" according to the educational program 231.00.01 "Social pedagogy". - Faculty of Psychology, Social Work and Special Education of the Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, 2026.

The scientific work investigates the problem of domestic violence as a complex social and legal phenomenon in modern society. The essence of the concept of domestic violence is revealed, the main forms and types of its manifestation are characterized, in particular physical, psychological, sexual and economic violence. The main causes and factors of domestic violence are analyzed, including socio-economic, psychological, cultural and gender factors.

The paper assesses the effectiveness of information and educational work on the prevention of domestic violence in the institution of general secondary education on the basis of Gymnasium №258 of the Dniprovsky district of the city. Kyiv. A survey of students and parents was conducted to determine the level of awareness of forms of domestic violence, algorithms for appeals for help and attitude to preventive activities of the school. The results of the study revealed the main problems of preventive work, in particular, insufficient understanding of hidden forms of violence, incomplete knowledge of support services and the need to strengthen practical warehouse prevention. The forms and methods of social and pedagogical prevention of domestic violence in the institution of education are substantiated, the role of a social teacher in the implementation of educational, training, advisory and coordination activities is determined. A comprehensive model of prevention is proposed, combining work with students, parents, teachers, monitoring, interdepartmental interaction and social and pedagogical support of children at risk.

Keywords: *domestic violence; prevention of domestic violence; gender equality; social work; social protection; regulatory support; victims; social services*

ЗМІСТ

ВСТУП…… 3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА…… 7

1.1. Поняття та види домашнього насильства……. 7

1.2. Причини та фактори виникнення домашнього насильства……. 16

1.3. Нормативно-правове забезпечення профілактики домашнього насильства в Україні…….. 24

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ФОРМ ТА МЕТОДІВ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА…….. 32

2.1. Оцінка ефективності інформаційно-просвітницької роботи з профілактики домашнього насильства в закладі загальної середньої освіти…… 32

2.2. Форми та методи соціально-педагогічної профілактики домашнього насильства в закладі загальної середньої освіти……. 44

2.3 Аналіз ефективності та перспективи профілактики домашнього насильства в діяльності соціального педагога……. 52

ВИСНОВКИ……... 61

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……. 63

ДОДАТКИ…….. 71

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасному суспільстві проблема домашнього насильства набуває особливої соціальної, правової та педагогічної значущості, оскільки пов'язана із забезпеченням основоположних прав і свобод людини, стабільністю сімейних відносин та формуванням безпечного соціального середовища. Домашнє насильство є складним соціальним явищем, що має багатофакторний характер і проявляється у різних формах, зокрема фізичній, психологічній, сексуальній та економічній. Його поширення негативно впливає на фізичне та психічне здоров'я людини, порушує гармонійний розвиток особистості, спричиняє соціальну дезадаптацію та створює передумови для відтворення насильницьких моделей поведінки у наступних покоління.

Проблема домашнього насильства є предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, К. Бугайчук і В. Дрозд розглядають поняття, види та механізм вчинення домашнього насильства [1]. А. Виноградов аналізує поняття та види насильства в сім'ї в Україні [3]. Т. Гуменникова й А. Метіль акцентують увагу на характеристиці домашнього насильства, його наслідках і відповідальності за його вчинення [4]. І. Коваленко досліджує поняття та види домашнього насильства в українському правовому полі [9]. Т. Костіна та І. Булах розкривають гендерно зумовлене насильство і домашнє насильство як його різновид [13]. А. Шиделко й Л. Шимко характеризують сутність поняття та види домашнього насильства над жінками [39]. Серед зарубіжних праць важливе значення мають дослідження M. Allen щодо соціальної роботи у сфері насильства в близьких стосунках [41], K. Chan щодо гендерних відмінностей у самозвітах про партнерське насильство [44] та M. Johnson щодо типології домашнього насильства [52]. У міжнародних документах і звітах Всесвітньої організації охорони здоров'я та Організації Об'єднаних Націй підкреслюється глобальний

характер проблеми насильства в сім'ї та необхідність розвитку комплексних профілактичних заходів [56; 59; 62; 63; 65].

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, проблема профілактики домашнього насильства залишається актуальною та потребує подальшого наукового осмислення. Аналіз наукової літератури та практики соціально-педагогічної діяльності свідчить про наявність низки суперечностей: між поширеністю випадків домашнього насильства у суспільстві та недостатнім рівнем ефективності профілактичних заходів; між значним обсягом теоретичних напрацювань щодо протидії насильству та обмеженим використанням цих знань у практичній діяльності соціальних педагогів; між потребою впровадження сучасних форм і методів профілактики домашнього насильства та недостатнім рівнем їх науково-методичного забезпечення у діяльності закладів загальної середньої освіти.

Особливого значення у вирішенні зазначеної проблеми набуває діяльність соціального педагога, який є одним із ключових суб'єктів організації профілактичної роботи у закладах освіти. Саме заклади загальної середньої освіти виступають важливим соціальним середовищем, у межах якого формуються цінності ненасильницької взаємодії, повага до прав людини та культура міжособистісних відносин. Соціально-педагогічна профілактика домашнього насильства спрямована на формування у дітей та молоді відповідальних моделей поведінки, розвиток навичок конструктивного розв'язання конфліктів та попередження проявів насильства у сімейному середовищі.

Об'єкт дослідження: процес профілактики домашнього насильства.

Предмет дослідження: соціально-педагогічна профілактика домашнього насильства.

Мета дослідження: здійснити теоретико-методичне обґрунтування та запропонувати ефективні форми й методи профілактики домашнього насильства у соціально-педагогічній діяльності.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати проблему домашнього насильства в полі досліджень соціальної роботи.

2. Виявити особливості профілактики домашнього насильства в соціально-педагогічній роботі.

3. Здійснити оцінку ефективності інформаційно-просвітницької роботи з профілактики домашнього насильства

4. Розробити форми та методи первинної профілактики домашнього насильства в закладі загальної середньої освіти

Методи дослідження. Для досягнення мети та виконання поставлених завдань використано комплекс взаємопов'язаних методів наукового дослідження. Зокрема, застосовано теоретичні методи – аналіз, синтез, узагальнення, порівняння та систематизацію наукової літератури і нормативно-правових джерел, що дало змогу розкрити сутність домашнього насильства, визначити його види, причини виникнення та особливості профілактики. Використання методу аналізу наукових джерел і нормативно-правових документів дозволило охарактеризувати сучасний стан нормативно-правового забезпечення протидії домашньому насильству. Методи узагальнення та систематизації сприяли формуванню теоретичних висновків щодо форм і методів соціально-педагогічної профілактики домашнього насильства.

Джерела отримання інформації дослідження:

1. Офіційні джерела – нормативно-правові акти України, зокрема Конституція України, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення та інші нормативні документи у сфері протидії домашньому насильству.

2. Наукові та літературні джерела – праці вітчизняних і зарубіжних науковців, наукові статті, матеріали конференцій, монографії та навчально-методичні видання, присвячені проблемам домашнього насильства та його профілактики.

3. Аналітичні та статистичні матеріали міжнародних організацій – публікації та звіти Всесвітньої організації охорони здоров’я, Організації Об’єднаних Націй та інших міжнародних установ.

4. Бібліографічні джерела та матеріали узагальнення практичного досвіду, що дозволили проаналізувати сучасні підходи до профілактики домашнього насильства у соціально-педагогічній діяльності.

Структура бакалаврської роботи. Робота складається із вступу, двох розділів та шести підрозділів, висновку, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 82 сторінок. Список використаних джерел включає 65 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

1.1. Поняття та види домашнього насильства

Проблема домашнього насильства у сучасному суспільстві набуває дедалі більшої актуальності та розглядається як одна з найгостріших соціальних і гуманітарних проблем глобального масштабу. Вона охоплює широкий спектр негативних явищ, що виникають у межах сімейних або близьких стосунків та спричиняють значну шкоду фізичному, психологічному й соціальному благополуччю особистості. Домашнє насильство розглядається не лише як приватна проблема окремих сімей, а як складне соціальне явище, що має значні наслідки для розвитку суспільства, системи охорони здоров'я, соціальної політики та правового регулювання.

За даними міжнародних досліджень, насильство у сімейному середовищі є поширеним явищем у багатьох країнах світу незалежно від рівня їх соціально-економічного розвитку, культурних особливостей чи політичної системи. Всесвітня організація охорони здоров'я наголошує, що насильство є глобальною проблемою громадського здоров'я, яка має серйозні наслідки для фізичного і психічного стану людини, а також значною мірою впливає на соціальне функціонування особистості [65]. При цьому значна частина випадків насильства відбувається саме у сфері близьких міжособистісних відносин, зокрема у сім'ї або між партнерами, що ускладнює їх виявлення та запобігання.

Міжнародні наукові дослідження свідчать про значні масштаби поширення цієї проблеми. Зокрема, аналіз різних популяційних досліджень показує, що значна кількість жінок у різних країнах світу протягом життя зазнають фізичного або сексуального насильства з боку інтимного партнера. За оцінками ВООЗ, у деяких країнах від 13 % до 61 % жінок повідомляли про випадки фізичного насильства з боку партнера, а від 6 % до 59 % – про пережите сексуальне насильство [65]. Такі показники свідчать про значну

поширеність цього явища та підкреслюють необхідність його системного дослідження і профілактики.

Сучасні науковці також розглядають домашнє насильство як явище, яке має тенденцію до прихованості та часто залишається поза межами офіційної статистики. Як зазначають T. Dey та R. Thakar, домашнє насильство нерідко називають «невидимою пандемією», оскільки воно охоплює значну частину населення, але багато випадків залишаються нерозкритими через страх, соціальний тиск або відсутність доступу до ефективних механізмів захисту [46]. Така латентність проблеми ускладнює формування реальної картини поширення насильства та потребує комплексного наукового аналізу.

Сучасні дослідження підкреслюють, що домашнє насильство має складну багатофакторну природу і тісно пов’язане з соціальними, економічними, культурними та психологічними чинниками. У роботах зарубіжних дослідників зазначається, що проблема домашнього насильства потребує міждисциплінарного підходу, який поєднує соціологічні, психологічні, правові та медичні аспекти дослідження [60]. Саме тому у сучасній науковій літературі зростає увага до комплексного вивчення причин, форм та наслідків домашнього насильства.

У науковій літературі існує значна кількість підходів до визначення поняття домашнього насильства, що пояснюється складністю та багатовимірністю цього соціального явища. Дослідники розглядають домашнє насильство як форму міжособистісної агресії, яка виникає у межах сімейних або близьких стосунків та проявляється у різних формах фізичного, психологічного, сексуального чи економічного впливу на особу.

Українські науковці приділяють значну увагу дослідженню сутності цього явища. Так, І. Коваленко визначає домашнє насильство як систематичні або одноразові дії фізичного, психологічного, сексуального чи економічного характеру, які вчиняються одним членом сім’ї або близькою особою щодо іншої та спричиняють шкоду фізичному чи психічному здоров’ю потерпілої особи [9]. У цьому визначенні підкреслюється як багатоформність проявів

насильства, так і його спрямованість на завдання шкоди іншій людині. Подібної позиції дотримуються й інші дослідники. Зокрема, Т. Гуменникова та А. Метіль розглядають домашнє насильство як комплексну систему протиправних дій або бездіяльності, що здійснюються у межах сімейних або близьких відносин та спрямовані на фізичне, психологічне або економічне пригнічення особи [4]. У цьому підході акцент робиться на соціально-правовому аспекті явища, а також на його системному характері.

К. Бугайчук та В. Дрозд також підкреслюють, що домашнє насильство слід розглядати як особливу форму міжособистісної взаємодії, у якій один із учасників відносин використовує різні способи примусу або агресії для встановлення контролю над іншою особою [1]. Такий підхід акцентує увагу на домінуванні та владі як важливих елементах механізму насильницьких відносин. У свою чергу, А. Виноградов визначає насильство у сім'ї як будь-які дії одного члена сім'ї щодо іншого, які порушують його права, свободи та гідність і завдають шкоди фізичному чи психічному здоров'ю [3]. Дане визначення підкреслює правову природу домашнього насильства та його зв'язок із порушенням прав людини.

Поряд із національними підходами важливе значення мають міжнародні трактування цього поняття. Всесвітня організація охорони здоров'я визначає насильство як навмисне застосування фізичної сили або влади, реальне чи у формі погрози, проти іншої особи, групи людей або спільноти, що призводить або може призвести до травми, смерті, психологічної шкоди чи позбавлення можливостей [65]. У цьому визначенні підкреслюється не лише фізичний характер насильства, а й його психологічні та соціальні наслідки.

У контексті близьких міжособистісних відносин ВООЗ розглядає насильство з боку інтимного партнера як поведінку у межах близьких стосунків, яка спричиняє фізичну, сексуальну або психологічну шкоду іншій особі, включаючи різні форми контролюючої поведінки [62]. Такий підхід підкреслює комплексний характер насильства та наявність різних форм його прояву. Міжнародні організації також приділяють значну увагу визначенню

цього явища. У матеріалах Організації Об’єднаних Націй домашнє насильство розглядається як будь-яка форма насильства, що відбувається між членами сім’ї або партнерами та спрямована на встановлення влади і контролю над іншою особою [56]. При цьому наголошується, що таке насильство може проявлятися у фізичній, психологічній, сексуальній або економічній формі.

У сучасному науковому дискурсі проблема домашнього насильства розглядається не лише як внутрішня соціальна проблема окремих держав, а як глобальне явище, що має значний вплив на дотримання прав людини, громадське здоров’я та соціальний розвиток суспільства. Саме тому важливу роль у формуванні підходів до розуміння та дослідження домашнього насильства відіграють міжнародні організації та наукові дослідження, які пропонують комплексне бачення цього явища. У сучасних міжнародних документах домашнє насильство розглядається як складний соціальний феномен, що поєднує правові, соціальні, психологічні та гендерні аспекти.

Значний внесок у формування міжнародних підходів до розуміння домашнього насильства зробила Всесвітня організація охорони здоров’я. У її дослідженнях насильство у близьких або інтимних стосунках розглядається як форма міжособистісного насильства, яка може проявлятися у фізичних, сексуальних та психологічних формах, а також у поведінці, спрямованій на контроль над іншою особою [62; 63]. У документах ВООЗ наголошується, що насильство у сімейному середовищі має системний характер і часто супроводжується різними формами обмеження свободи потерпілої особи. До таких проявів можуть належати ізоляція від соціального оточення, контроль над пересуванням, обмеження доступу до фінансових ресурсів або можливостей отримання освіти та медичної допомоги [62]. Міжнародні дослідження підкреслюють, що домашнє насильство не обмежується лише фізичним впливом, а включає широкий спектр поведінкових практик, спрямованих на домінування та підпорядкування іншої особи.

Важливе місце у міжнародному розумінні проблеми домашнього насильства займають документи Організації Об’єднаних Націй. У Декларації

про ліквідацію насильства щодо жінок, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН, підкреслюється, що насильство у сім'ї є однією з найбільш поширених форм порушення прав людини та проявом дискримінації за ознакою статі [57]. У цьому документі наголошується, що домашнє насильство включає будь-які дії фізичного, психологічного або сексуального характеру, які відбуваються у межах сімейних чи партнерських відносин і завдають шкоди фізичному або психічному здоров'ю особи. ООН також підкреслює, що боротьба з домашнім насильством є важливою складовою забезпечення гендерної рівності та розвитку демократичного суспільства.

Особливу увагу міжнародні організації приділяють гендерному аспекту проблеми насильства у сімейному середовищі. У дослідженнях UN Women зазначається, що домашнє насильство має виражений гендерний характер і часто є наслідком історично сформованої нерівності між чоловіками та жінками [59]. Соціальні стереотипи, нерівномірний розподіл влади у сімейних відносинах та економічна залежність можуть сприяти формуванню умов, у яких насильство стає засобом підтримання домінування однієї особи над іншою. Саме тому міжнародні організації наголошують на необхідності комплексного підходу до запобігання домашньому насильству, який має включати не лише правові механізми реагування, а й соціальні програми підтримки постраждалих осіб, освітні ініціативи та формування культури рівноправних взаємин.

Наукові дослідження також відіграють важливу роль у формуванні сучасних підходів до аналізу домашнього насильства. Зокрема, J. Langhinrichsen-Rohling зазначає, що насильство у близьких відносинах є складним соціально-психологічним явищем, яке формується під впливом різноманітних індивідуальних, соціальних і культурних факторів [53]. Дослідниця підкреслює, що аналіз цього явища потребує міждисциплінарного підходу, який дозволяє враховувати як психологічні механізми агресивної поведінки, так і соціальні умови, що сприяють її виникненню.

Подібної позиції дотримується й K. Chan, який у своїх дослідженнях звертає увагу на гендерні особливості прояву насильства у близьких стосунках. Учений зазначає, що домашнє насильство може мати різні форми прояву, а його сприйняття та оцінка часто залежать від культурних норм і соціальних установок, характерних для певного суспільства [44]. Саме тому дослідження цієї проблеми потребує врахування соціокультурного контексту, у якому формуються сімейні відносини.

Важливою складовою наукового аналізу домашнього насильства є також класифікація його основних видів. У сучасній науковій літературі найбільш поширеним є поділ домашнього насильства на фізичне, психологічне, сексуальне та економічне. Така класифікація дозволяє систематизувати різні прояви насильницької поведінки та більш чітко визначити механізми її впливу на особу.

Однією з найбільш очевидних форм домашнього насильства є фізичне насильство, яке пов’язане із застосуванням фізичної сили щодо іншої особи. До цієї категорії належать такі дії, як побиття, нанесення ударів, штовхання, заподіяння тілесних ушкоджень або інші форми фізичного впливу, що можуть завдати шкоди здоров’ю людини [9]. Як зазначають українські дослідники Т. Костіна та І. Булах, фізичне насильство є однією з найбільш небезпечних форм насильства у сімейному середовищі, оскільки воно безпосередньо загрожує життю та здоров’ю потерпілої особи [13]. У документах Всесвітньої організації охорони здоров’я також наголошується, що фізичне насильство може включати широкий спектр дій – від ляпасів і поштовхів до тяжких тілесних ушкоджень або інших форм фізичного примусу [62].

Психологічне або емоційне насильство є менш помітною, але не менш небезпечною формою насильства у сімейному середовищі. Воно проявляється у систематичних образах, погрозах, приниженні гідності, шантажі або інших формах психологічного тиску, спрямованих на підрив емоційної стабільності людини [13]. У дослідженнях M. Allen підкреслюється, що психологічне насильство часто використовується як інструмент встановлення контролю над

партнером та формування емоційної залежності потерпілої особи [41]. У документах ВООЗ також зазначається, що до проявів психологічного насильства можуть належати залякування, систематичне приниження, ізоляція від соціального оточення або погрози завдати шкоди потерпілій особі чи її близьким [62].

Сексуальне насильство є ще однією формою домашнього насильства, що полягає у примусі до сексуальних дій або інших формах сексуального приниження. Воно може проявлятися у примусових статевих контактах, сексуальному примусі, небажаних сексуальних діях або інших формах поведінки, що порушують право людини на тілесну недоторканність [63]. У документах міжнародних організацій наголошується, що сексуальне насильство у близьких відносинах часто залишається прихованим через страх жертви або соціальні стереотипи, які перешкоджають зверненню за допомогою [56]. У своїх дослідженнях M. Johnson підкреслює, що сексуальне насильство у партнерських відносинах нерідко є складовою системи контролю та домінування, яка формується у насильницьких стосунках [52].

Окремою формою домашнього насильства є економічне насильство, яке пов’язане з обмеженням доступу до матеріальних ресурсів або контролем над ними. Воно може проявлятися у забороні працювати, обмеженні доступу до сімейного бюджету, привласненні доходів іншої особи або створенні умов фінансової залежності [9]. Як зазначають Т. Костіна та І. Булах, економічне насильство часто використовується як механізм утримання контролю над членами сім’ї, оскільки фінансова залежність значно обмежує можливості жертви залишити насильницькі стосунки [13]. Подібну позицію висловлюють і міжнародні організації, які підкреслюють, що економічне насильство є однією з форм гендерної нерівності у сімейних відносинах та потребує особливої уваги з боку державних і соціальних інституцій [59].

У сучасних наукових дослідженнях проблема домашнього насильства розглядається не лише через опис окремих форм його прояву, а й через аналіз типології насильницьких відносин, що дозволяє глибше зрозуміти механізми

виникнення та розвитку насильства у сімейному середовищі. Типологічний підхід передбачає класифікацію насильства за певними критеріями, зокрема за характером взаємодії між учасниками конфлікту, мотивами агресивної поведінки, рівнем системності насильницьких дій та соціально-психологічними особливостями міжособистісних відносин.

Однією з найбільш відомих сучасних типологій домашнього насильства є класифікація, запропонована американським дослідником M. Johnson. Учений виділяє декілька типів насильства у близьких відносинах залежно від характеру контролю та взаємодії між партнерами. Зокрема, він розрізняє так званий «інтимний тероризм», «насильницький опір» та «ситуативне партнерське насильство» [52]. Інтимний тероризм характеризується систематичним використанням насильства одним із партнерів з метою встановлення повного контролю над іншою особою. У таких відносинах насильство виступає не випадковим епізодом, а елементом стабільної системи домінування та підпорядкування. Насильницький опір, навпаки, розглядається як реакція жертви на тривале насильство з боку партнера. Ситуативне партнерське насильство виникає унаслідок конфліктних ситуацій і не завжди супроводжується прагненням до системного контролю. Така типологія дозволяє більш точно визначити природу насильства у конкретних сімейних відносинах та обрати відповідні заходи реагування.

Важливе місце у сучасних дослідженнях займає також аналіз гендерних особливостей домашнього насильства. Дослідник J. Archer у своїх наукових працях підкреслює, що насильство у близьких відносинах може проявлятися у різних формах і з боку різних учасників відносин, однак характер і наслідки такого насильства часто відрізняються залежно від статі партнерів [42]. Зокрема, результати метааналізу свідчать про те, що чоловіки частіше використовують більш інтенсивні та небезпечні форми фізичного насильства, тоді як жінки частіше застосовують менш тяжкі форми агресії. Разом із тим дослідник наголошує, що оцінка гендерних аспектів насильства повинна враховувати соціальний контекст, оскільки соціальні норми та культурні

установки можуть впливати на сприйняття та інтерпретацію насильницької поведінки.

Проблема гендерних особливостей домашнього насильства також розглядається у дослідженнях K. Chan. Науковець зазначає, що прояви насильства у партнерських відносинах значною мірою залежать від соціальних ролей та культурних очікувань, які формуються у суспільстві [44]. Гендерні стереотипи можуть впливати як на поведінку кривдника, так і на реакцію жертви, а також на готовність суспільства визнавати певні форми поведінки насильницькими. Зокрема, у деяких культурах агресивна поведінка чоловіка у сім'ї може сприйматися як прояв авторитету або дисципліни, що ускладнює боротьбу з домашнім насильством.

Окрім гендерних аспектів, у сучасних наукових дослідженнях значна увага приділяється соціально-психологічним факторам домашнього насильства. Зокрема, у роботах M. Velásquez та співавторів наголошується, що насильство у сімейному середовищі є результатом взаємодії багатьох чинників, серед яких важливу роль відіграють індивідуальні психологічні особливості, соціальні умови життя, економічні труднощі та культурні установки [60]. Автори підкреслюють, що домашнє насильство часто виникає у ситуаціях соціального стресу, конфліктів у сім'ї, нерівності у розподілі влади або ресурсів між партнерами. При цьому важливу роль відіграють також досвід насильства у дитинстві, проблеми з алкоголем або наркотиками, а також низький рівень соціальної підтримки.

Соціально-психологічний підхід до аналізу домашнього насильства дозволяє розглядати це явище як складний процес міжособистісної взаємодії, у якому поєднуються індивідуальні психологічні характеристики особистості та ширший соціальний контекст. Саме тому сучасні наукові дослідження підкреслюють необхідність комплексного підходу до профілактики насильства, який має враховувати як індивідуальні особливості учасників сімейних відносин, так і соціальні умови, у яких формуються ці відносини.

Отже, домашнє насильство є складним і багатовимірним соціальним явищем, яке становить серйозну загрозу для фізичного, психологічного та соціального благополуччя людини. Аналіз наукових джерел і міжнародних досліджень засвідчив, що проблема насильства у сімейному середовищі має глобальний характер і потребує комплексного підходу до її вивчення та попередження. У науковій літературі домашнє насильство розглядається як система дій або бездіяльності, спрямованих на встановлення влади й контролю над іншою особою у межах сімейних або близьких відносин. Міжнародні підходи підкреслюють його зв'язок із порушенням прав людини та гендерною нерівністю. Дослідження також дозволяють систематизувати основні форми прояву домашнього насильства, серед яких виділяють фізичне, психологічне, сексуальне та економічне. Кожна з цих форм має власні механізми впливу на особу, однак у реальному житті вони часто поєднуються між собою, посилюючи негативні наслідки для постраждалої людини та соціального середовища.

1.2. Причини та фактори виникнення домашнього насильства

Домашнє насильство у сучасній науковій літературі розглядається як складне соціальне явище, причини якого мають багатовимірний і багатофакторний характер. Науковці підкреслюють, що виникнення насильства у сімейному середовищі не може бути пояснене одним фактором, оскільки воно формується під впливом взаємодії індивідуальних, соціальних, психологічних і культурних умов. Саме тому сучасні дослідження домашнього насильства базуються на міждисциплінарному підході, який поєднує положення соціології, психології, права, медицини та соціальної роботи. Такий підхід дозволяє більш повно розкрити механізми виникнення насильницької поведінки у сімейному середовищі та визначити комплекс факторів, що сприяють її формуванню.

У сучасних наукових дослідженнях особлива увага приділяється аналізу теоретичних концепцій, які пояснюють причини домашнього насильства. Як

зазначають Н. Мілорадова, В. Доценко та П. Червоний, еволюція наукових поглядів на проблему домашнього насильства демонструє поступовий перехід від вузьких психологічних інтерпретацій до комплексного розуміння цього явища як результату взаємодії різних соціальних і особистісних факторів [19]. Автори підкреслюють, що ранні концепції здебільшого пояснювали насильство індивідуальними психологічними особливостями агресора або конфліктами між партнерами, тоді як сучасні теоретичні підходи розглядають насильство як явище, що формується під впливом ширшого соціального контексту.

Однією з найбільш відомих концепцій пояснення причин домашнього насильства є екологічна модель, запропонована L. Heise. Згідно з цією моделлю, насильство у сімейному середовищі виникає внаслідок взаємодії факторів на різних рівнях соціальної організації: індивідуальному, міжособистісному, соціальному та суспільному [50]. На індивідуальному рівні важливу роль відіграють особистісні характеристики людини, зокрема рівень агресивності, психологічні травми або досвід насильства у дитинстві. Міжособистісний рівень включає особливості взаємодії між партнерами, конфлікти у сім'ї, нерівність влади у відносинах та інші фактори, що формують динаміку сімейних стосунків. На соціальному та суспільному рівнях важливе значення мають культурні норми, соціальні стереотипи, економічні умови життя та загальний рівень гендерної рівності у суспільстві.

Подібний підхід підтримують і міжнародні організації. У матеріалах Всесвітньої організації охорони здоров'я підкреслюється, що причини домашнього насильства пов'язані з комплексом факторів ризику, серед яких виділяють соціальну нерівність, економічні труднощі, поширеність гендерних стереотипів, зловживання алкоголем або наркотичними речовинами, а також попередній досвід насильства у сім'ї [64]. У документах ВООЗ зазначається, що ці фактори не діють ізольовано, а взаємодіють між собою, формуючи сприятливі умови для виникнення насильницької поведінки.

У сучасних наукових дослідженнях також наголошується на важливості гендерного виміру проблеми домашнього насильства. R. Jewkes зазначає, що насильство у близьких відносинах значною мірою зумовлене структурною нерівністю між чоловіками та жінками, яка проявляється у нерівному розподілі влади, ресурсів та соціальних ролей [51]. Автор підкреслює, що гендерні стереотипи, які підтримують домінування чоловіка у сімейних відносинах, можуть сприяти формуванню умов, у яких насильство сприймається як допустимий спосіб вирішення конфліктів або підтримання контролю над партнером.

Окрім індивідуальних і гендерних чинників, важливу роль у виникненні домашнього насильства відіграють соціальні та культурні умови життя. Соціальне середовище формує систему норм і цінностей, які визначають допустимі моделі поведінки у сімейних відносинах. Як зазначають Є. Пліско та О. Соколов, домашнє насильство тісно пов’язане з соціально-економічними умовами життя, рівнем освіти населення, культурними традиціями та соціальними установками щодо ролей чоловіка і жінки у сім’ї [21]. Науковці підкреслюють, що у суспільствах, де зберігаються патріархальні моделі сімейних відносин, насильство у сім’ї може сприйматися як допустимий спосіб підтримання авторитету або дисципліни. Подібні висновки містяться у класичних дослідженнях R.E. Dobash та R. P. Dobash, які розглядають домашнє насильство як наслідок патріархальної структури суспільства, у межах якої чоловік традиційно наділяється більшою владою у сімейних відносинах [47]. На думку дослідників, історично сформовані моделі домінування чоловіка у сім’ї створюють умови, у яких насильство може використовуватися як інструмент підтримання влади та контролю над партнером.

У сучасних дослідженнях значну увагу приділяють також механізмам соціального контролю у близьких відносинах. E. Stark у своїй концепції «примусового контролю» підкреслює, що домашнє насильство часто проявляється не лише у формі фізичної агресії, а й у систематичному контролі

над поведінкою партнера, обмеженні його свободи та поступовому формуванні залежності [55]. Такий контроль може включати обмеження соціальних контактів, фінансову залежність, психологічний тиск або інші форми впливу, які поступово підпорядковують жертву волі кривдника.

Міжнародні дослідження також підтверджують значну роль соціальних факторів у поширенні домашнього насильства. У звітах Управління ООН з наркотиків і злочинності зазначається, що рівень насильства у сім'ї значною мірою пов'язаний із соціальною нерівністю, економічною нестабільністю, низьким рівнем соціального захисту та недостатньою ефективністю правових механізмів протидії насильству [58]. У таких умовах сімейні конфлікти можуть загострюватися і переростати у насильницькі форми взаємодії.

Важливим аспектом дослідження причин домашнього насильства є також аналіз гендерних факторів, які визначають характер взаємодії між партнерами у сімейних відносинах. Як зазначають М. Репан та Л. Панченко, гендерно-обумовлене насильство виникає унаслідок соціально сформованих уявлень про ролі чоловіка і жінки у суспільстві, які передбачають нерівний розподіл влади та відповідальності [35]. У таких умовах домашнє насильство може виступати як механізм підтримання традиційної моделі домінування у сімейних відносинах.

Подібні висновки підтверджуються і результатами міжнародних досліджень. У масштабному дослідженні Всесвітньої організації охорони здоров'я, проведеному під керівництвом C. Garcia-Moreno і співавтори, підкреслюється, що насильство щодо жінок у сімейному середовищі значною мірою пов'язане з нерівністю у розподілі влади між партнерами, соціальними очікуваннями щодо ролей чоловіка і жінки та толерантністю суспільства до насильницької поведінки [49]. Дослідники наголошують, що ефективна протидія домашньому насильству потребує не лише правових заходів, а й трансформації соціальних норм і цінностей, які сприяють поширенню насильства.

У сучасних наукових дослідженнях значна увага приділяється психологічним причинам виникнення домашнього насильства, оскільки індивідуально-психологічні особливості особистості та характер міжособистісної взаємодії між партнерами можуть істотно впливати на формування насильницької поведінки у сімейному середовищі. Психологічний підхід до аналізу домашнього насильства дозволяє дослідити внутрішні механізми агресії, особливості поведінки кривдника, а також психоемоційні наслідки для осіб, які зазнали насильства. У цьому контексті домашнє насильство розглядається не лише як соціальна чи правова проблема, але і як складний психологічний процес, пов’язаний із порушенням міжособистісних відносин, емоційною дисфункцією та деформацією поведінкових моделей.

Як зазначають Н. Мілорадова, В. Доценко та П. Червоний, сучасні психологічні концепції домашнього насильства розглядають агресивну поведінку у сімейному середовищі як результат поєднання індивідуальних психологічних характеристик особистості та впливу соціального середовища [19]. Дослідники підкреслюють, що агресивна поведінка може формуватися під впливом різних факторів, зокрема травматичного досвіду дитинства, низького рівня емоційної саморегуляції, проблем із самооцінкою або схильності до домінування у міжособистісних відносинах. Такі особливості можуть сприяти формуванню поведінкових моделей, у яких насильство використовується як спосіб вирішення конфліктів або встановлення контролю над іншою особою.

Психологію кривдника детально досліджує L. Bancroft, який аналізує внутрішні механізми агресивної поведінки у близьких відносинах. На думку дослідника, насильство у партнерських відносинах часто пов’язане з прагненням до влади та контролю над партнером, що формується під впливом певних переконань і установок щодо ролей чоловіка і жінки у сім’ї [43]. L. Bancroft зазначає, що кривдники нерідко виправдовують свою поведінку, перекладаючи відповідальність на жертву або на зовнішні обставини, що

ускладнює усвідомлення ними власної агресії. Крім того, агресивна поведінка може підтримуватися соціальними стереотипами, які толерують домінування одного партнера над іншим.

Важливим напрямом психологічних досліджень домашнього насильства є також вивчення його наслідків для постраждалих осіб. У цьому контексті значну роль відіграє концепція «синдрому побитої жінки», запропонована L. Walker. Автор зазначає, що тривале перебування у ситуації насильства призводить до формування специфічного психологічного стану, який характеризується відчуттям безпорадності, страху та зниженням здатності до активного опору агресору [61]. У результаті жертва може поступово втрачати віру у можливість змінити ситуацію та залишатися у насильницьких відносинах навіть за наявності реальної загрози для здоров'я або життя.

О. Ванчак підкреслює, що психологічне насильство може мати тривалі та глибокі наслідки для психоемоційного стану людини [2]. Дослідниця зазначає, що систематичні приниження, погрози та інші форми психологічного тиску можуть призводити до розвитку тривожних розладів, депресії, зниження самооцінки та втрати соціальної активності. Такі наслідки значно ускладнюють процес виходу із насильницьких відносин і потребують професійної психологічної допомоги. Поряд із психологічними чинниками важливу роль у поширенні домашнього насильства відіграють соціально-економічні фактори. Соціально-економічні умови життя можуть створювати додаткові ризики виникнення конфліктів у сімейному середовищі та сприяти формуванню напружених міжособистісних відносин. Як зазначають Є. Пліско та О. Соколов, домашнє насильство часто пов'язане з такими явищами, як бідність, безробіття, низький рівень освіти та соціальна нестабільність [21]. У таких умовах сімейні конфлікти можуть загострюватися, що підвищує ймовірність використання насильницьких способів вирішення проблем.

У матеріалах Всесвітньої організації охорони здоров'я також наголошується, що економічні труднощі можуть виступати одним із факторів ризику домашнього насильства [64]. Фінансова нестабільність, безробіття або

економічна залежність одного партнера від іншого можуть створювати умови для виникнення конфліктів і посилення нерівності у сімейних відносинах. Економічна залежність часто обмежує можливості жертви залишити насильницькі відносини, що сприяє тривалому збереженню таких форм взаємодії.

У дослідженнях E. Stark підкреслюється, що економічна залежність може використовуватися кривдником як інструмент контролю над партнером [55]. Обмеження доступу до фінансових ресурсів, заборона працювати або контроль над витратами є поширеними формами економічного тиску, які сприяють формуванню залежності жертви та ускладнюють можливість протидії насильству. Окрім загальних соціально-економічних умов, існує низка специфічних факторів, які можуть сприяти поширенню домашнього насильства. Одним із таких факторів є зловживання алкоголем або іншими психоактивними речовинами. Як зазначає М. Щирба, алкоголізм є важливим чинником ризику домашнього насильства, оскільки алкоголь може посилювати агресивну поведінку, знижувати самоконтроль та сприяти загостренню конфліктів у сімейному середовищі [40]. У стані алкогольного сп’яніння людина часто втрачає здатність адекватно оцінювати ситуацію, що підвищує ймовірність насильницьких дій.

Суттєвий вплив на поширення домашнього насильства можуть мати також кризові соціальні ситуації, зокрема війна, економічні кризи або масштабні соціальні потрясіння. Як зазначає Т. Павленко, у періоди соціальної нестабільності рівень домашнього насильства може зростати через підвищений рівень стресу, психологічне напруження та погіршення соціально-економічних умов життя [20]. Воєнні конфлікти, вимушене переселення, втрата роботи або руйнування соціальних зв’язків можуть створювати додаткові фактори ризику для виникнення насильства у сімейному середовищі. Міжнародні дослідження також підтверджують взаємозв’язок між соціальною нестабільністю та поширенням домашнього насильства. У звітах Управління ООН з наркотиків і злочинності зазначається, що у

суспільствах, які переживають економічні або політичні кризи, спостерігається зростання рівня насильства у сімейному середовищі [58]. Такі умови можуть посилювати конфлікти у родині та знижувати ефективність соціальних механізмів захисту постраждалих осіб.

Отже, аналіз наукових досліджень дозволяє зробити висновок, що причини та фактори виникнення домашнього насильства мають комплексний і багаторівневий характер. Формування насильницької поведінки у сімейному середовищі зумовлюється поєднанням індивідуально-психологічних, соціальних, економічних та культурних чинників, які взаємодіють між собою та посилюють вплив один одного. Важливу роль відіграють психологічні особливості особистості, прагнення до влади і контролю, а також негативні психоемоційні наслідки тривалого перебування у ситуації насильства. Не менш значущими є соціально-економічні умови життя, зокрема бідність, безробіття та економічна залежність, які можуть підвищувати рівень конфліктності у сім'ї. Окрім цього, поширенню домашнього насильства сприяють додаткові фактори ризику, серед яких зловживання алкоголем, соціальна нестабільність та кризові суспільні процеси. Усвідомлення багатофакторної природи цього явища є важливою передумовою для розроблення ефективних заходів його профілактики та попередження.

1.3. Нормативно-правове забезпечення профілактики домашнього насильства в Україні

Нормативно-правове забезпечення профілактики домашнього насильства в Україні ґрунтується на системі конституційних норм, міжнародних правових стандартів та національного законодавства, що регулює питання забезпечення прав людини, гендерної рівності та захисту осіб, які постраждали від насильства. Важливою передумовою формування ефективної системи запобігання домашньому насильству є закріплення на рівні основного закону держави принципів рівності, недискримінації та гарантій захисту прав і свобод людини. Саме конституційні положення

визначають загальні засади державної політики у сфері забезпечення гендерної рівності та створюють правові передумови для розвитку спеціалізованого законодавства щодо протидії насильству.

Основним нормативно-правовим актом, який визначає фундаментальні принципи організації суспільства та гарантії прав людини в Україні, є Конституція України. Відповідно до статті 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом незалежно від статі, раси, політичних, релігійних та інших переконань, соціального походження чи інших ознак [12]. Ця норма закріплює принцип гендерної рівності, що передбачає створення рівних умов для реалізації прав і можливостей жінок і чоловіків у різних сферах суспільного життя. Конституційне закріплення рівності прав і свобод людини є важливим елементом формування державної політики, спрямованої на попередження дискримінації та насильства, у тому числі у сімейному середовищі.

Забезпечення гендерної рівності розглядається як один із ключових напрямів державної політики у сфері захисту прав людини. З цією метою в Україні реалізується державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року, яка визначає основні напрями діяльності державних органів щодо подолання гендерної нерівності та запобігання гендерно зумовленому насильству [5]. У документі передбачено реалізацію комплексу заходів, спрямованих на удосконалення законодавства, підвищення рівня правової обізнаності населення, розвиток системи соціальної підтримки постраждалих осіб та посилення міжвідомчої взаємодії органів державної влади у сфері протидії насильству.

Поряд із національним законодавством важливу роль у формуванні правових механізмів протидії домашньому насильству відіграють міжнародні правові стандарти. Україна як держава, що інтегрується до європейського правового простору, активно імплементує міжнародні норми у сфері захисту прав людини та забезпечення гендерної рівності. Одним із ключових міжнародних документів у цій сфері є Конвенція Ради Європи про запобігання

насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, більш відома як Стамбульська конвенція [11]. Цей документ є першим міжнародним юридично обов'язковим актом, який встановлює комплексну систему заходів щодо запобігання насильству, захисту постраждалих осіб та притягнення кривдників до відповідальності.

Стамбульська конвенція визначає домашнє насильство як будь-які акти фізичного, психологічного, сексуального чи економічного насильства, що відбуваються у межах сім'ї або між партнерами, незалежно від того, проживають вони разом чи ні [11]. Конвенція також передбачає необхідність створення ефективних механізмів профілактики насильства, забезпечення доступу постраждалих осіб до соціальної та правової допомоги, а також формування системи спеціалізованих служб підтримки. Важливим елементом реалізації положень Конвенції є впровадження відповідних змін до національного законодавства.

У цьому контексті важливе значення має Закон України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII, яким було внесено зміни до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Стамбульської конвенції [25]. У результаті цих змін у національному законодавстві було запроваджено кримінальну відповідальність за домашнє насильство, що стало важливим кроком у посиленні правових механізмів захисту постраждалих осіб. Імплементація міжнародних стандартів сприяла вдосконаленню національної правової системи та підвищенню ефективності державної політики у сфері протидії насильству.

Важливим елементом нормативно-правового забезпечення профілактики домашнього насильства є також спеціальне законодавство, спрямоване на регулювання відповідних суспільних відносин. Основним нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який визначає правові та організаційні засади державної політики щодо попередження насильства, захисту прав постраждалих осіб та притягнення кривдників до відповідальності [24]. У

цьому законі закріплено визначення поняття домашнього насильства, визначено його основні форми та встановлено систему суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії цьому явищу.

Згідно із зазначеним законом, домашнє насильство охоплює фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство, що здійснюється між особами, які перебувають або перебували у сімейних чи близьких відносинах [24]. Закон також передбачає комплекс заходів профілактики насильства, серед яких важливе місце займають інформаційно-просвітницька діяльність, надання соціальної допомоги постраждалим особам, проведення корекційних програм для кривдників та забезпечення ефективної взаємодії між державними органами та громадськими організаціями.

Додатковим джерелом інформації щодо практичної реалізації державної політики у сфері протидії домашньому насильству є інформаційні матеріали для фахівців, які працюють з дітьми та молоддю у громадах [6]. У цих матеріалах розглядаються основні механізми виявлення випадків насильства, алгоритми дій відповідних служб та рекомендації щодо організації роботи з постраждалими особами. Використання таких методичних матеріалів сприяє підвищенню ефективності профілактичної діяльності та формуванню комплексного підходу до вирішення проблеми домашнього насильства.

Юридична відповідальність за вчинення домашнього насильства є важливим елементом системи нормативно-правового забезпечення протидії цьому соціально небезпечному явищу. Вона виступає одним із ключових інструментів державної політики, спрямованої на попередження насильницьких дій у сімейному середовищі, захист прав постраждалих осіб та притягнення кривдників до відповідальності. Законодавство України передбачає комплекс правових механізмів реагування на випадки домашнього насильства, які охоплюють адміністративну та кримінальну відповідальність, а також визначають процесуальні процедури розслідування таких правопорушень. Застосування зазначених механізмів має на меті не лише

покарання винної особи, але й попередження повторних випадків насильства, а також забезпечення ефективного захисту прав потерпілих.

Одним із перших рівнів юридичної відповідальності за вчинення домашнього насильства є адміністративна відповідальність, яка застосовується у випадках, коли насильницькі дії не містять ознак кримінального правопорушення, проте становлять загрозу правам і свободам людини. Положення щодо адміністративної відповідальності містяться у Кодексі України про адміністративні правопорушення. Зокрема, стаття 173-2 цього кодексу передбачає відповідальність за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, а також за невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування у разі його винесення [10]. У межах адміністративного провадження до правопорушників можуть застосовуватися різні види санкцій, зокрема накладення штрафу, громадські роботи або адміністративний арешт. У разі повторного вчинення правопорушення протягом року законодавство передбачає більш суворі заходи адміністративного впливу. Адміністративна відповідальність виконує превентивну функцію, спрямовану на попередження ескалації конфлікту та недопущення більш тяжких правопорушень.

Разом із тим, у випадках систематичного вчинення домашнього насильства або заподіяння значної шкоди фізичному чи психічному здоров’ю потерпілої особи застосовується кримінальна відповідальність. Кримінально-правове регулювання таких діянь визначається положеннями Кримінального кодексу України. Важливим етапом розвитку національного законодавства у сфері протидії домашньому насильству стало доповнення Кримінального кодексу статтею 126-1, яка встановлює відповідальність за систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя, колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває чи перебував у сімейних або близьких відносинах [15]. У межах цієї статті передбачено різні види покарань, зокрема громадські роботи, арешт, обмеження волі або позбавлення волі на визначений строк. Введення

кримінальної відповідальності за домашнє насильство стало важливим кроком у посиленні правового захисту постраждалих осіб та підвищенні ефективності державної політики у сфері протидії насильству.

Важливим елементом правового механізму притягнення до відповідальності за домашнє насильство є процесуальні норми, які визначають порядок розслідування та розгляду відповідних кримінальних правопорушень. Процесуальні аспекти діяльності правоохоронних органів регулюються положеннями Кримінального процесуального кодексу України, який встановлює порядок відкриття кримінального провадження, проведення досудового розслідування, збору доказів та забезпечення прав усіх учасників кримінального процесу [16]. Важливим принципом кримінального провадження є забезпечення прав потерпілої особи, зокрема права на захист, отримання правової допомоги, участь у судовому розгляді та відшкодування завданої шкоди. Процесуальні механізми розслідування відіграють важливу роль у забезпеченні справедливого розгляду справ, пов’язаних із домашнім насильством, та створенні умов для ефективного притягнення винних осіб до відповідальності.

Ефективність протидії домашньому насильству значною мірою залежить від узгодженої діяльності різних державних органів та установ, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії цьому явищу. Система таких суб’єктів включає правоохоронні органи, органи соціального захисту населення, заклади освіти, служби у справах дітей, центри соціальних служб, а також інші державні та громадські організації. Одним із ключових суб’єктів реагування на випадки домашнього насильства є Національна поліція України, діяльність якої регулюється Законом України «Про Національну поліцію». Відповідно до цього закону, поліція здійснює заходи щодо попередження та припинення правопорушень, забезпечує охорону прав і свобод людини, а також реагує на повідомлення про випадки насильства у сім’ї [31]. До повноважень поліцейських належить фіксація фактів правопорушення, винесення термінових заборонних приписів щодо кривдника, а також

взаємодія з іншими органами та службами, що надають допомогу постраждалим особам.

Важливу роль у системі протидії домашньому насильству відіграють також органи соціального захисту населення та установи, які надають соціальні послуги постраждалим особам. Правові засади їх діяльності визначені Законом України «Про соціальні послуги», який передбачає надання комплексу соціальних, психологічних, інформаційних та інших видів допомоги особам, що опинилися у складних життєвих обставинах [33]. Соціальні служби здійснюють оцінювання потреб постраждалих осіб, організовують надання необхідної допомоги, а також координують взаємодію з іншими суб'єктами системи протидії насильству.

Для забезпечення ефективної координації діяльності різних органів державної влади та установ було затверджено Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі. Цей нормативний акт визначає механізми співпраці між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами та соціальними службами у процесі реагування на випадки насильства [28]. Додатково питання взаємодії різних служб регламентуються спеціальними інструкціями, зокрема інструкцією щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей та центрів соціальних служб [27]. Запровадження таких нормативних актів сприяє підвищенню ефективності міжвідомчої співпраці та забезпечує комплексний підхід до вирішення проблеми домашнього насильства.

Окрім правових механізмів притягнення кривдників до відповідальності, важливим напрямом державної політики є надання соціальної підтримки особам, які постраждали від домашнього насильства. Одним із важливих інструментів такої підтримки є діяльність мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, функціонування яких регулюється відповідним типовим положенням, затвердженим постановою Кабінету

Міністрів України [29]. Мобільні бригади здійснюють оперативне реагування на випадки насильства, надають постраждалим психологічну допомогу, консультують щодо можливостей отримання соціальних та правових послуг, а також сприяють забезпеченню їх безпеки. Важливою складовою соціальної підтримки є також захист прав дітей, які можуть бути свідками або безпосередніми жертвами домашнього насильства. Питання забезпечення прав дітей регулюється Законом України «Про охорону дитинства», який передбачає створення умов для їхнього безпечного розвитку та захисту від будь-яких форм насильства [32].

Особливого значення у процесі роботи з постраждалими від домашнього насильства набуває забезпечення конфіденційності інформації та захисту персональних даних. Під час надання допомоги постраждалим особам державні органи та соціальні служби отримують доступ до значного обсягу інформації, яка може містити персональні дані, відомості про сімейні обставини, стан здоров’я та інші конфіденційні відомості. Правові засади захисту такої інформації визначаються Законом України «Про захист персональних даних», який встановлює вимоги щодо обробки, зберігання та використання персональної інформації [26]. Водночас Закон України «Про інформацію» визначає загальні принципи інформаційних відносин, зокрема забезпечення права на доступ до інформації та її захист від неправомірного використання [30]. Дотримання вимог цих законів є необхідною умовою ефективної роботи органів та установ, що надають допомогу постраждалим від домашнього насильства.

Отже, нормативно-правове забезпечення профілактики домашнього насильства в Україні ґрунтується на комплексній системі національних і міжнародних правових актів, які визначають основні принципи державної політики у сфері захисту прав людини та забезпечення гендерної рівності. Конституційні норми закріплюють фундаментальні гарантії рівності прав і свобод громадян, що створює правову основу для формування ефективної системи протидії насильству. Важливу роль у вдосконаленні національного

законодавства відіграють міжнародні правові стандарти, зокрема положення Стамбульської конвенції, які сприяли запровадженню кримінальної відповідальності за домашнє насильство та розвитку системи профілактичних заходів. Національне законодавство визначає правові механізми притягнення кривдників до відповідальності, діяльність державних органів і соціальних служб, а також порядок надання допомоги постраждалим особам. Сукупність цих правових норм формує цілісну систему запобігання домашньому насильству та забезпечення ефективного захисту прав людини.

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ФОРМ ТА МЕТОДІВ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

2.1. Оцінка ефективності інформаційно-просвітницької роботи з профілактики домашнього насильства в закладі загальної середньої освіти

З метою апробації інструментарію оцінки ефективності інформаційно-просвітницької роботи з профілактики домашнього насильства було проведено діагностичне опитування на базі Гімназії №258 Дніпровського району м. Києва, що розташована за адресою: м. Київ, вул. Міста Шалетт, 1-А. Діагностичне опитування було спрямоване на з’ясування рівня обізнаності учасників освітнього процесу щодо сутності домашнього насильства, його основних форм, можливих проявів, алгоритмів звернення по допомогу та ставлення до профілактичної роботи в закладі освіти.

Загальна кількість респондентів становила 120 осіб. До вибірки увійшли 70 здобувачів освіти 5–11 класів та 50 батьків. Такий розподіл дав змогу порівняти рівень обізнаності двох важливих груп учасників освітнього процесу: здобувачів освіти, на яких безпосередньо спрямована профілактична робота, та батьків, від участі яких значною мірою залежить результативність запобігання домашньому насильству в сімейному й освітньому середовищі.

Для збору інформації було використано анкету для здобувачів освіти щодо обізнаності про домашнє насильство та безпечну поведінку, подану в додатку А, а також анкету для батьків щодо профілактики домашнього насильства та безпеки дитини в сімейному середовищі, подану в додатку Б. Анкети містили запитання, спрямовані на визначення рівня знань про домашнє насильство, його форми, можливі ознаки небезпеки, служби допомоги, алгоритми звернення, а також на виявлення ставлення респондентів до фізичного покарання та профілактичної роботи закладу загальної середньої освіти. Аналіз результатів анкетування здобувачів освіти був спрямований на з’ясування рівня їхньої обізнаності щодо домашнього насильства, його

основних форм, алгоритмів звернення по допомогу та ефективності профілактичних заходів у закладі освіти. Участь здобувачів освіти у такому опитуванні є важливою, оскільки саме вони є основною цільовою групою інформаційно-просвітницької роботи, а рівень їхніх знань дає змогу оцінити, наскільки профілактика є зрозумілою, практичною та результативною.

За результатами анкетування встановлено, що більшість здобувачів освіти мають загальне уявлення про поняття домашнього насильства. Так, 74 % респондентів зазначили, що знають, що таке домашнє насильство, 20 % відповіли, що мають лише часткове уявлення, а 6 % не змогли визначити це поняття. Такі результати свідчать про наявність базового рівня обізнаності, проте водночас вказують на потребу в подальшому поглибленні знань здобувачів освіти, оскільки кожен п’ятий респондент орієнтується в цій темі лише частково (див рис. 2.1).

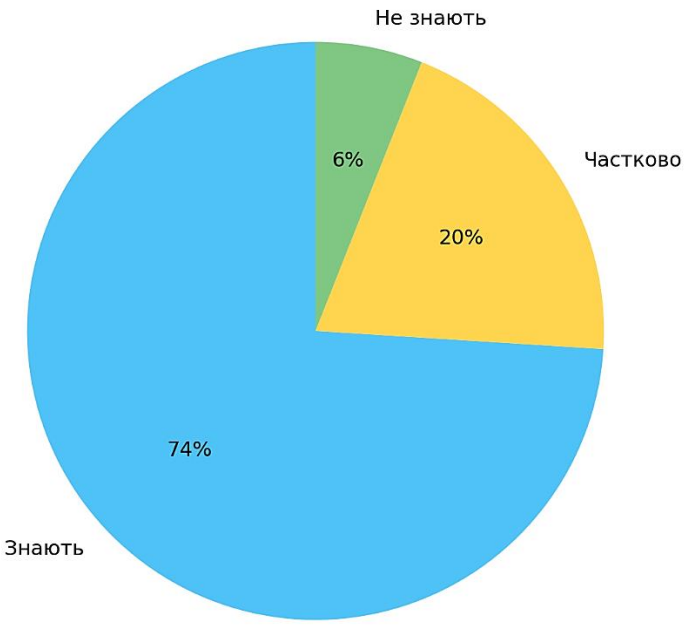

Рис. 2.1. Рівень обізнаності здобувачів освіти щодо поняття домашнього насильства

Більш детальний аналіз відповідей щодо форм домашнього насильства показав нерівномірність обізнаності здобувачів освіти. Найкраще респонденти розпізнають фізичне насильство, його зазначили 91 % здобувачів освіти .

Психологічне насильство визначили 72 % респондентів, економічне – 48 %, сексуальне – 39 %. Отримані результати засвідчують, що здобувачі освіти значно краще розпізнають очевидні прояви насильства, пов’язані з фізичним впливом, тоді як приховані форми, зокрема психологічний тиск, економічний контроль або сексуальне насильство, залишаються менш зрозумілими (див рис. 2.2).

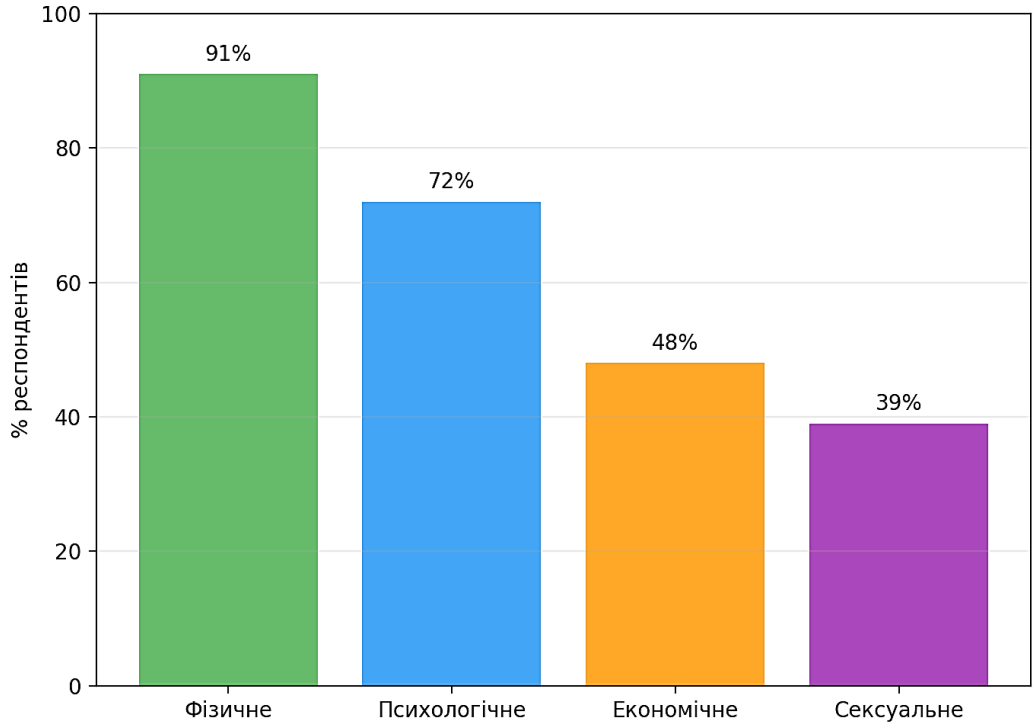

Рис. 2.2. Обізнаність здобувачів освіти щодо форм домашнього насильства

Окрему увагу було приділено обізнаності здобувачів освіти щодо можливостей звернення по допомогу. За результатами анкетування 68 % респондентів зазначили, що знають, до кого можна звернутися у закладі загальної середньої освіти в разі небезпеки або насильства, 22 % відповіли, що знають це частково, а 10 % не знають, до кого звертатися. Найчастіше здобувачі освіти називали класного керівника, практичного психолога та соціального педагога. Водночас наявність 10 % відповідей про незнання алгоритму звернення свідчить про недостатню практичну спрямованість профілактичної роботи, адже учень має не лише розуміти проблему, а й чітко знати, як діяти у ситуації ризику (див рис. 2.3).

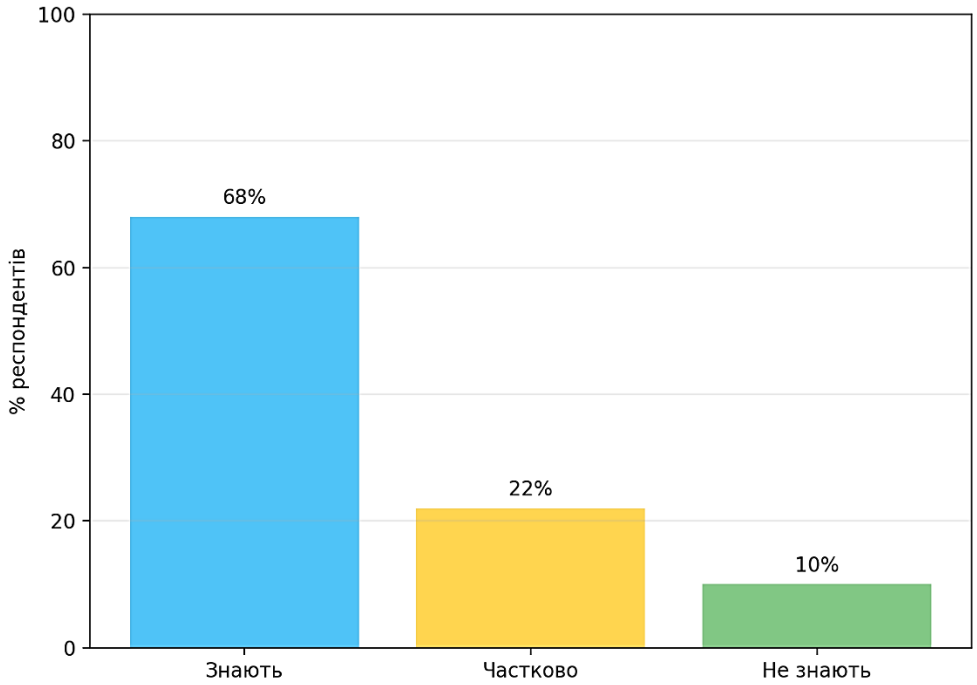

Рис. 2.3. Обізнаність здобувачів освіти щодо можливостей звернення по допомогу

Також було проаналізовано участь здобувачів освіти у профілактичних заходах, які проводилися в закладі освіти. За відповідями на питання анкети щодо того, чи проводилися у закладі загальної середньої освіти бесіди, тренінги або виховні години про домашнє насильство та безпечну поведінку, 79 % респондентів підтвердили наявність таких заходів. Це свідчить про те, що інформаційно-просвітницька робота у закладі загальної середньої освіти здійснюється і більшість здобувачів освіти мають досвід участі в профілактичних формах діяльності. Водночас сам факт проведення заходів ще не дає повного уявлення про їхню результативність, тому окремо було проаналізовано, які саме форми роботи здобувачі освіти вважають найбільш корисними.

Розподіл відповідей показав, що найбільшу практичну цінність для здобувачів освіти мають активні та інтерактивні форми профілактики. Зокрема, 31 % респондентів найбільш корисними визначили тренінги, 24 % – обговорення практичних ситуацій, 19 % – перегляд відеоматеріалів, 16 % – інтерактивні вправи. Натомість традиційні бесіди обрали лише 7 % здобувачів

освіти, а формальні виховні години – 3 %. Такий розподіл відповідей свідчить, що здобувачі освіти краще сприймають ті форми профілактичної роботи, які передбачають активну участь, аналіз конкретних ситуацій, візуальне подання інформації та відпрацювання практичних навичок. Менш результативними виявляються ті заходи, які мають переважно інформаційний або формальний характер і не залучають здобувачів освіти до обговорення та практичного опрацювання проблеми (див рис. 2.4).

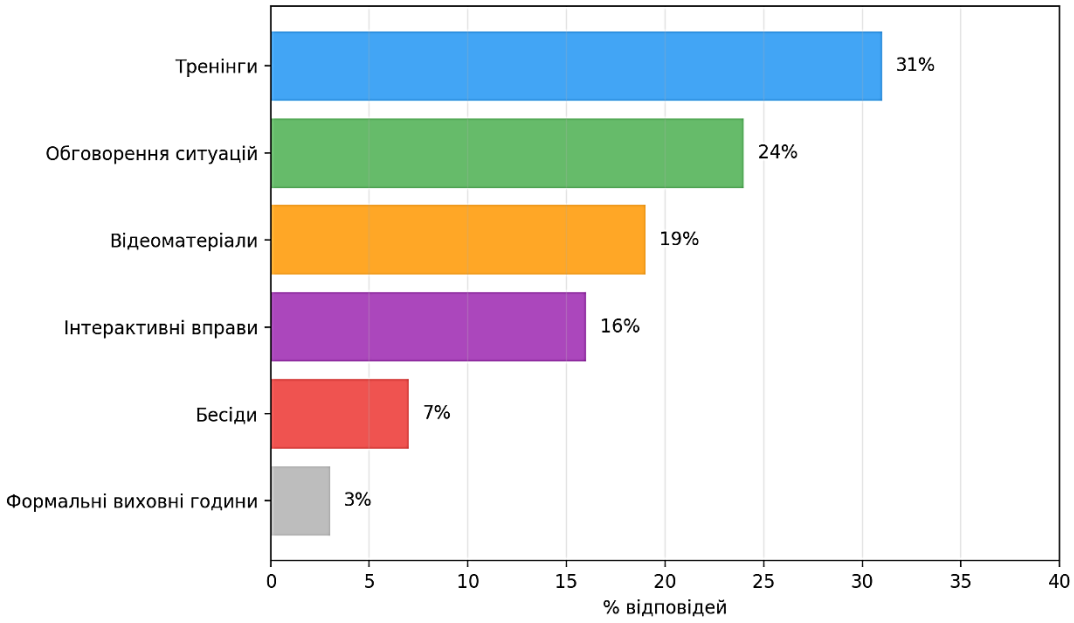

Рис. 2.4. Найбільш ефективні форми профілактичної роботи на думку здобувачів освіти

Проведений аналіз дав змогу визначити основні недоліки інформаційно-просвітницької роботи з учнями. До них належать недостатнє розуміння прихованих форм домашнього насильства, зокрема психологічного, економічного та сексуального; неповне знання алгоритмів звернення по допомогу; потреба у більшій кількості практичних занять, тренінгів, ситуаційного аналізу та інтерактивних вправ. Це свідчить про необхідність посилення практичної складової профілактики, щоб здобувачі освіти не лише знали визначення домашнього насильства, а й могли розпізнати ризикову ситуацію та правильно діяти

Важливим складником оцінки ефективності інформаційно-просвітницької роботи стало анкетування батьків, оскільки саме сімейне середовище значною мірою впливає на формування безпечної поведінки дитини, її ставлення до насильства та готовність звертатися по допомогу. Аналіз відповідей батьків дав змогу оцінити рівень їхньої обізнаності щодо проблеми домашнього насильства, ставлення до насильницьких методів виховання, знання служб допомоги та готовність до співпраці із закладом освіти.

За результатами опитування встановлено, що більшість батьків мають загальне уявлення про проблему домашнього насильства. Так, 76 % респондентів зазначили, що знають, що таке домашнє насильство, 20 % відповіли, що володіють лише частковими знаннями, а 4 % не змогли чітко визначити це поняття. Отримані результати свідчать про відносно високий рівень загальної поінформованості батьків, однак частина респондентів усе ще недостатньо розуміє сутність домашнього насильства та його приховані прояви (див рис. 2.5). Під час аналізу відповідей було встановлено, що батьки найкраще розпізнають фізичне насильство, тоді як психологічні, контрольні та економічні форми насильства усвідомлюються значно гірше. Це підтверджує необхідність посилення інформаційно-просвітницької роботи саме щодо прихованих форм насильства, які часто сприймаються як «звичні» елементи сімейного виховання або контролю.

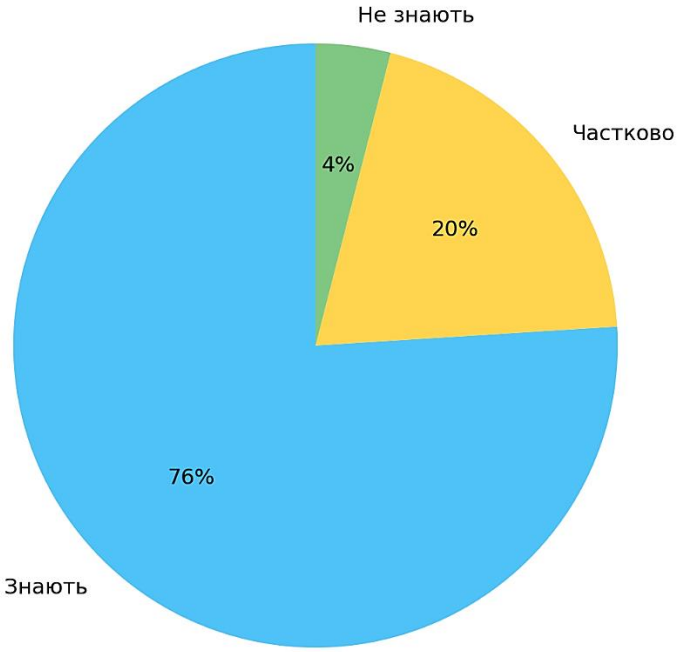

Рис. 2.5. Рівень обізнаності батьків щодо поняття домашнього насильства

Окрему увагу було приділено ставленню батьків до фізичного покарання дітей як методу виховання. За результатами опитування 68 % респондентів вважають фізичне покарання неприпустимим, 22 % допускають його застосування в окремих випадках, а 10 % не змогли визначитися із відповіддю. Такі результати свідчать про те, що хоча більшість батьків негативно ставляться до фізичного покарання, частина респондентів усе ще зберігає толерантність до насильницьких методів виховання (див рис. 2.6). Подібна тенденція є важливою з позиції профілактичної роботи, оскільки саме виправдання фізичного покарання створює ризики нормалізації насильства у сімейному середовищі та може впливати на формування у дітей толерантного ставлення до агресії.

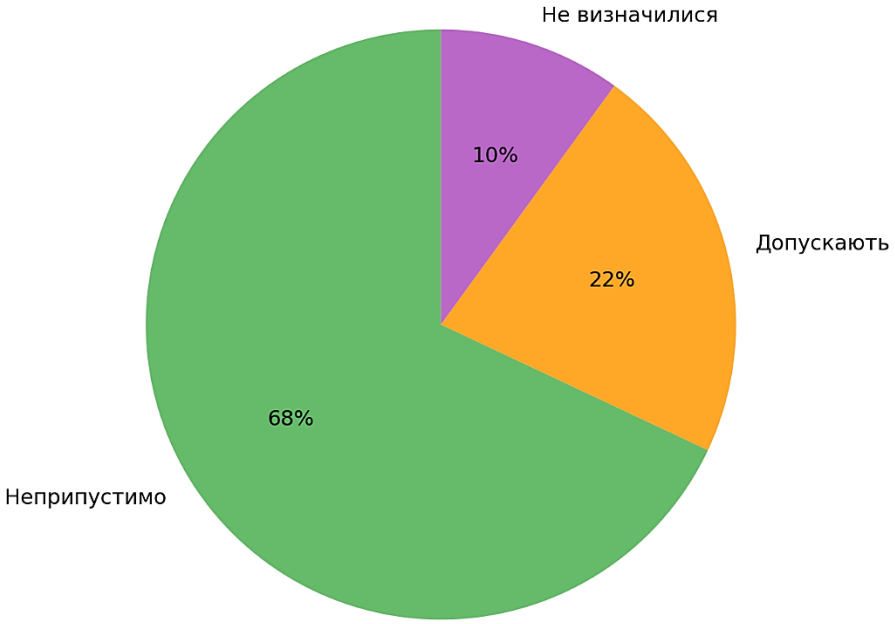

Рис. 2.6. Ставлення батьків до фізичного покарання дітей

Наступним напрямом аналізу стала обізнаність батьків щодо служб допомоги у випадках домашнього насильства. Результати показали, що 64 % респондентів знають, до кого можна звернутися у разі насильства щодо дитини, 26 % відповіли, що знають це лише частково, а 10 % не володіють такою інформацією. Найчастіше батьки називали заклад загальної середньої освіти, поліцію та службу у справах дітей. Значно менше респондентів знають про діяльність мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, соціальних служб і спеціалізованих служб підтримки (див рис. 2.7). Отримані результати свідчать про недостатню поінформованість частини батьків щодо системи міжвідомчої допомоги постраждалим особам. Це вказує на потребу активнішого інформування батьків про алгоритми звернення по допомогу, діяльність соціальних служб та механізми захисту прав дитини.

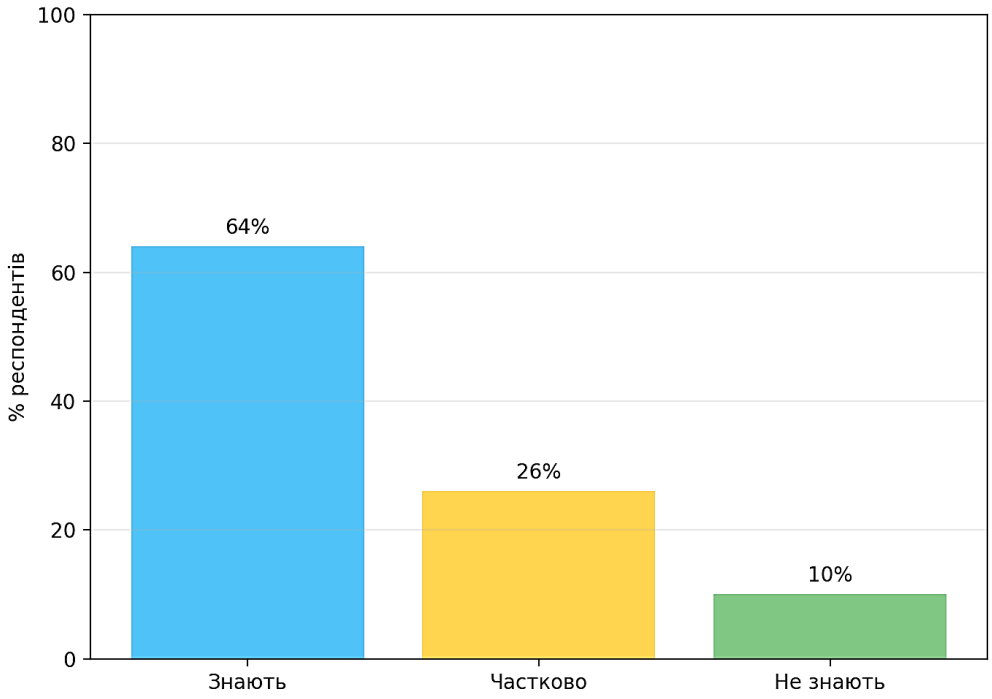

Рис. 2.7. Обізнаність батьків щодо служб допомоги

Також у процесі дослідження було проаналізовано готовність батьків до участі у профілактичній роботі закладу освіти. За результатами анкетування 62 % респондентів висловили готовність брати участь у профілактичних заходах закладу загальної середньої освіти, 28 % відповіли «можливо», а 10 % зазначили, що не готові до такої участі. Найбільш корисними формами роботи батьки вважають консультації, тренінги, зустрічі з фахівцями та інформаційні пам’ятки (див рис. 2.8). Отримані результати свідчать про достатньо високий потенціал співпраці закладу загальної середньої освіти та батьків у сфері профілактики домашнього насильства. Водночас частина батьків демонструє пасивну або невизначену позицію, що може негативно впливати на ефективність профілактичної діяльності та потребує посилення мотиваційної й інформаційної роботи.

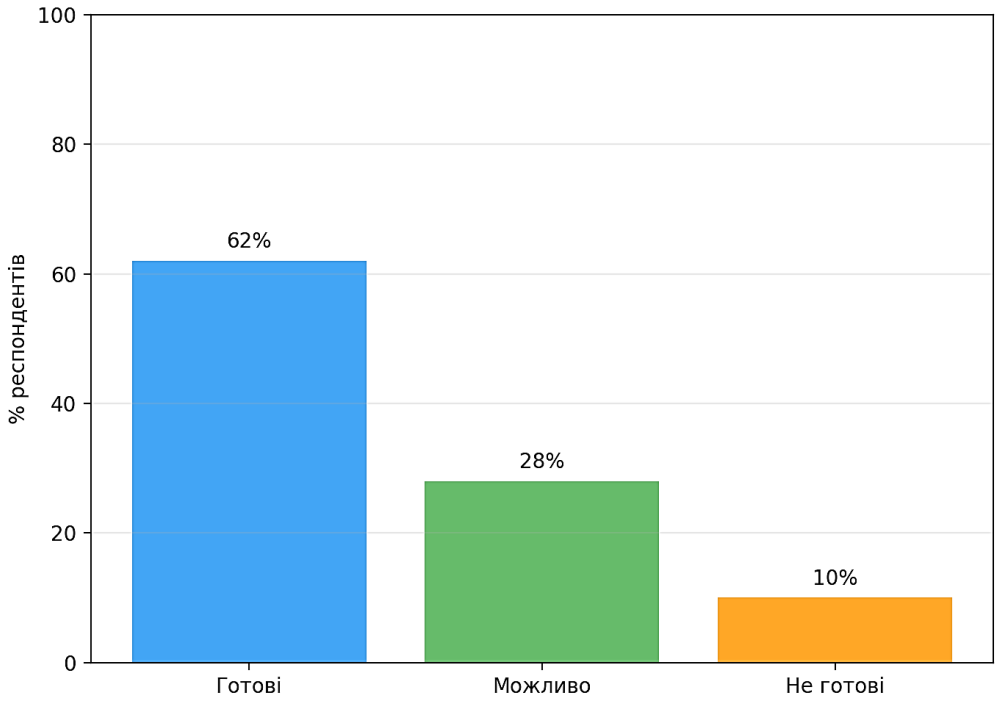

Рис. 2.8. Готовність батьків брати участь у профілактичних заходах закладу загальної середньої освіти

Проведений аналіз результатів анкетування батьків дав змогу виявити як позитивні результати інформаційно-просвітницької роботи, так і низку проблемних аспектів. До позитивних результатів належать достатньо високий рівень загальної обізнаності батьків щодо проблеми домашнього насильства, готовність більшості респондентів співпрацювати із закладом освіти та негативне ставлення значної частини батьків до фізичного покарання дітей. Водночас виявлено недостатню обізнаність щодо прихованих форм домашнього насильства, неповне знання системи служб допомоги та збереження толерантності частини батьків до насильницьких методів виховання. Це свідчить про необхідність подальшого посилення просвітницької роботи з батьками, розширення тренінгових форм діяльності та активнішого інформування щодо механізмів захисту прав дитини.

Аналіз результатів анкетування здобувачів освіти і батьків дало змогу визначити як позитивні аспекти інформаційно-просвітницької роботи, так і недоліки, які потребують подальшого усунення. До позитивних результатів

можна віднести те, що більшість здобувачів освіти і батьків мають загальне уявлення про поняття домашнього насильства. Зокрема, 74 % здобувачів освіти і 76 % батьків зазначили, що знають, що таке домашнє насильство. Це свідчить про наявність базового рівня обізнаності в обох групах респондентів.

Водночас результати дослідження показали, що обізнаність респондентів є нерівномірною. Здобувачі освіти значно краще розпізнають фізичне насильство, яке визначили 91 % опитаних, тоді як психологічне насильство зазначили 72 %, економічне – 48 %, сексуальне – 39 %. Подібна тенденція простежується і серед батьків: вони краще усвідомлюють фізичні прояви насильства, але недостатньо чітко розпізнають психологічний тиск, контроль, приниження та інші приховані форми насильницької поведінки.

Позитивним результатом є те, що 68 % здобувачів освіти знають, до кого можна звернутися у закладі загальної середньої освіти у разі небезпеки або насильства. Найчастіше вони орієнтуються на класного керівника, практичного психолога та соціального педагога. Однак 22 % здобувачів освіти мають лише часткове уявлення про алгоритм звернення, а 10 % не знають, до кого звертатися. Це свідчить про необхідність посилення практичної складової профілактики, зокрема відпрацювання конкретного алгоритму дій у ситуації ризику.

Серед батьків 64 % знають, до кого можна звернутися у разі домашнього насильства щодо дитини, 26 % володіють такою інформацією частково, а 10 % не знають служб допомоги. Найчастіше батьки називали заклад загальної середньої освіти, поліцію та службу у справах дітей, проте значно менше респондентів орієнтуються в діяльності соціальних служб, мобільних бригад соціально-психологічної допомоги та спеціалізованих служб підтримки. Це вказує на потребу в системному інформуванні батьків про наявні механізми допомоги.

Окрему увагу привертає ставлення батьків до фізичного покарання дітей. Хоча 68 % респондентів вважають його неприпустимим, 22 % допускають застосування фізичного покарання в окремих випадках, а 10 % не

визначилися з відповіддю. Такий результат свідчить про збереження певної толерантності до насильницьких методів виховання, що потребує посилення просвітницької роботи з питань ненасильницького виховання, прав дитини та безпечної сімейної взаємодії.

Важливим позитивним показником є те, що 79 % здобувачів освіти підтвердили проведення у закладі загальної середньої освіти бесід, тренінгів або виховних годин щодо домашнього насильства та безпечної поведінки. Найбільш ефективними формами профілактики здобувачі освіти визначили тренінги, обговорення практичних ситуацій, перегляд відеоматеріалів та інтерактивні вправи. Це дає підстави стверджувати, що традиційні інформаційні бесіди мають доповнюватися активними формами роботи, які дозволяють не лише отримувати знання, а й формувати практичні навички безпечної поведінки.

Серед батьків також простежується потенціал до співпраці зі закладом загальної середньої освіти: 62 % респондентів зазначили, що готові брати участь у профілактичних заходах, 28 % відповіли «можливо», а 10 % не виявили такої готовності. Найбільш бажаними формами роботи батьки визначили консультації, тренінги, зустрічі з фахівцями та інформаційні пам’ятки. Це свідчить про доцільність посилення батьківського напряму профілактики через регулярні консультації, практичні заняття та інформаційні матеріали.

Таким чином, за результатами анкетування було виявлено такі основні недоліки інформаційно-просвітницької роботи: недостатнє розуміння психологічного, економічного та сексуального насильства; неповне знання учнями алгоритмів звернення по допомогу; недостатня поінформованість батьків щодо служб підтримки; збереження толерантного ставлення частини батьків до фізичного покарання; недостатня системність тренінгової роботи; потреба у розширенні практичних занять, ситуаційного аналізу, інтерактивних вправ і міжвідомчої взаємодії. Виявлені результати та недоліки підтвердили необхідність удосконалення форм і методів соціально-педагогічної

профілактики домашнього насильства в закладі загальної середньої освіти. Саме тому подальший аналіз доцільно спрямувати на обґрунтування таких форм і методів роботи, які дозволять підвищити рівень обізнаності здобувачів освіти і батьків, сформувати практичні навички безпечної поведінки, посилити роль соціального педагога та забезпечити комплексну систему профілактичної діяльності.

2.2. Форми та методи соціально-педагогічної профілактики домашнього насильства в закладі загальної середньої освіти

Результати анкетування здобувачів освіти і батьків, подані у підрозділі 2.1, засвідчили необхідність удосконалення форм і методів соціально-педагогічної профілактики домашнього насильства в закладі загальної середньої освіти. Попри те, що більшість респондентів мають загальне уявлення про домашнє насильство, виявлено низку проблемних аспектів: недостатнє розуміння психологічного, економічного та сексуального насильства, неповне знання алгоритмів звернення по допомогу, недостатня обізнаність батьків щодо служб підтримки, а також збереження толерантного ставлення частини батьків до фізичного покарання дітей. Результати визначають зміст подальшої профілактичної роботи, оскільки вона має бути спрямована не лише на загальне інформування, а й на формування конкретних практичних навичок безпечної поведінки.

Соціально-педагогічна профілактика домашнього насильства у закладі загальної середньої освіти має здійснюватися як системна діяльність, що охоплює здобувачів освіти, батьків, педагогічних працівників, адміністрацію закладу освіти, соціального педагога, практичного психолога та зовнішні служби. У методичних матеріалах щодо попередження насильства в закладах освіти підкреслюється значення загальношкільного підходу, який передбачає наявність політики закладу, правил поведінки, плану заходів, механізмів повідомлення про випадки насильства та порядку реагування [22]. Це важливо,

оскільки разові бесіди або окремі виховні години не забезпечують сталого профілактичного ефекту. Профілактика має бути включена в організацію шкільного життя, а не існувати як випадковий захід.

Першим напрямом удосконалення профілактичної роботи є посилення змістової просвіти здобувачів освіти щодо форм домашнього насильства. За результатами анкетування 91 % здобувачів освіти розпізнають фізичне насильство, однак психологічне насильство визначили 72 %, економічне – 48 %, сексуальне – лише 39 %. Такий розподіл свідчить, що здобувачі освіти краще помічають очевидні прояви насильства, але недостатньо усвідомлюють приховані форми, зокрема контроль, приниження, залякування, обмеження доступу до ресурсів або сексуальний примус. Тому просвітницька робота має обов'язково деталізувати не лише фізичне насильство, а й ті форми, які складніше розпізнати.

Доцільними формами просвітницької роботи з учнями є виховні години, тематичні бесіди, інформаційні хвилинки, перегляд і обговорення відеоматеріалів, робота з пам'ятками, інфографіками, тематичні тижні та шкільні інформаційні кампанії. Такі форми мають бути спрямовані на пояснення сутності домашнього насильства, його видів, ознак небезпеки, можливих наслідків і способів звернення по допомогу. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству наголошують на необхідності організації профілактичної роботи в закладах освіти та формування безпечного освітнього середовища [18]. Водночас інформаційні матеріали мають бути адаптовані до віку здобувачів освіти, оскільки сприйняття теми домашнього насильства зі здобувачами освіти 5–6 класів і старшокласниками істотно відрізняється.

Важливо, щоб просвітницька робота не зводилася до повідомлення визначень. Вона має формувати у здобувачів освіти здатність розпізнавати ризикові ситуації. Наприклад, під час заняття з теми психологічного насильства потрібно розглядати не лише поняття образи чи погрози, а й приклади систематичного приниження, ізоляції, контролю спілкування,

залякування, тиску на дитину. Під час обговорення економічного насильства доцільно пояснювати, що воно може проявлятися через позбавлення необхідних речей, контроль коштів, обмеження доступу до базових потреб. Такий підхід відповідає практичній спрямованості посібників для закладів освіти, у яких акцентовано на алгоритмах дій, виявленні проявів насильства та реагуванні [7].

Другим важливим напрямом є активне використання тренінгових та інтерактивних методів. За результатами анкетування здобувачів освіти, найбільш корисними формами профілактичної роботи вони визначили тренінги, обговорення практичних ситуацій, відеоматеріали та інтерактивні вправи. Це свідчить, що здобувачі освіти краще сприймають ті форми роботи, у яких вони не є пасивними слухачами, а беруть участь у моделюванні ситуацій, обговоренні, виконанні вправ і пошуку рішень. Саме тому профілактика домашнього насильства має спиратися на тренінговий метод, групову дискусію, рольове моделювання, кейс-метод, вправи на визначення особистих меж, вправи на ненасильницьке спілкування та аналіз ризикових ситуацій.

Тренінгові заняття дозволяють поєднати інформаційний і практичний компоненти. Наприклад, під час тренінгу «Безпечне спілкування та особисті кордони» здобувачі освіти можуть відпрацьовувати вміння визначати, коли поведінка іншої людини порушує їхні межі, як сказати «ні», як звернутися до безпечного дорослого, як підтримати однолітка, який повідомив про насильство. Психолого-педагогічна профілактика насильства над дітьми передбачає роботу не лише зі знаннями, а й з емоційною сферою, поведінковими моделями та навичками взаємодії [34]. Саме тому тренінги мають перевагу над формальними бесідами.

Також важливим є відпрацювання алгоритмів звернення по допомогу. За результатами анкетування 68 % здобувачів освіти знають, до кого можна звернутися у закладі загальної середньої освіти у разі небезпеки або насильства, 22 % знають це частково, а 10 % не знають, до кого звертатися. Ці

дані показують, що частина здобувачів освіти у ситуації ризику може розгубитися або не повідомити про проблему. Тому профілактична робота має включати практичні заняття «Куди звернутися по допомогу?», створення карти допомоги в закладі загальної середньої освіти, пам’ятки з контактами, моделювання ситуації звернення, рольові вправи «Я повідомляю про небезпеку».

Алгоритм звернення має бути простим і зрозумілим для дитини. Учень повинен знати, що він може звернутися до класного керівника, соціального педагога, практичного психолога, адміністрації закладу загальної середньої освіти або іншого дорослого, якому довіряє. Водночас заклад освіти має мати внутрішній порядок реагування, щоб звернення дитини не залишилося лише на рівні розмови. У посібнику UNICEF наголошується на важливості алгоритмів виявлення, реагування та перенаправлення у випадках насильства [7]. Саме тому у закладі загальної середньої освіти потрібно не лише говорити дітям «звертайтеся по допомогу», а й пояснювати, що відбувається після такого звернення, хто реагує і які служби можуть бути залучені.

Окремим напрямом соціально-педагогічної профілактики є робота з батьками. Результати анкетування показали, що 22 % батьків допускають фізичне покарання дитини в окремих випадках, 26 % лише частково знають, до кого можна звернутися у разі домашнього насильства щодо дитини, а 10 % не володіють такою інформацією. Це означає, що профілактична робота не може бути спрямована лише на здобувачів освіти. Якщо у сімейному середовищі зберігається толерантність до фізичного покарання, заклад загальної середньої освіти має працювати з батьками через просвітницькі, консультативні та тренінгові форми.

Доцільними формами роботи з батьками є батьківські збори, індивідуальні консультації, тренінги з ненасильницького виховання, пам’ятки для батьків, зустрічі з фахівцями, онлайн-матеріали, сімейні конкурсні програми. У профілактичній роботі з батьками варто акцентувати увагу на правах дитини, ознаках насильства, наслідках фізичного покарання, способах

ненасильницького виховання, службах допомоги та алгоритмах звернення. Закон України «Про охорону дитинства» закріплює необхідність захисту прав та інтересів дитини [32], тому батьківська просвіта має розглядатися не як додаткова форма роботи, а як обов'язковий елемент профілактики.

Важливим є також підвищення педагогічної компетентності батьків. У дослідженнях соціально-педагогічної діяльності із запобігання домашньому насильству в закладах середньої освіти звертається увага на потребу в моніторингу знань і навичок не лише здобувачів освіти, а й батьків [17]. Це означає, що після проведення батьківських зборів або тренінгу доцільно здійснювати коротке анкетування чи опитування, щоб з'ясувати, чи зрозуміли батьки, які дії є насильством, які служби можуть надати допомогу і які способи виховання є ненасильницькими.

Наступним важливим напрямом є підготовка педагогічних працівників до виявлення ознак насильства та реагування. Здобувачі освіти найчастіше називають класного керівника, практичного психолога й соціального педагога як осіб, до яких можуть звернутися у разі небезпеки. Це означає, що саме ці фахівці мають бути готові правильно прийняти повідомлення дитини, не знецінити його, не розголосити інформацію та діяти відповідно до алгоритму. Підготовка педагогів має включати семінари, інструктажі, тренінги, аналіз кейсів, роботу з алгоритмами, вхідне і вихідне діагностування, тестування.

У посібнику для закладів освіти передбачено можливість оцінювання рівня компетентності педагогічних працівників через тестування. Тестове завдання містить 20 питань, а максимальна кількість балів становить 19 [7]. Така модель може бути використана у закладі загальної середньої освіти для перевірки рівня готовності педагогів до профілактичної роботи. Важливо, щоб навчання педагогів не було лише формальним інструктажем. Воно має включати розбір практичних ситуацій: як діяти, якщо дитина повідомила про насильство; як не нашкодити дитині під час розмови; коли потрібно повідомляти адміністрацію; коли залучати поліцію або службу у справах дітей.

Міжнародний досвід також підтверджує важливість професійної підготовки. У європейській практиці зібрано 136 прикладів навчальних програм і тренінгів, а 67 % навчальних інструментів орієнтовані на конкретні професійні групи [48]. Це свідчить, що ефективна профілактика неможлива без спеціального навчання фахівців, які працюють з дітьми. Для закладу загальної середньої освіти це означає необхідність регулярних тренінгів для педагогів, соціального педагога, практичного психолога та адміністрації.

Діагностичні методи й моніторинг мають стати основою профілактичної діяльності соціального педагога. Анкетування, яке було використано у підрозділі 2.1, може бути не лише інструментом дослідження, а й практичним засобом регулярного моніторингу в закладі освіти. Анкети для здобувачів освіти і батьків, подані в додатках А і Б, доцільно застосовувати на початку та наприкінці навчального року, щоб визначати динаміку рівня обізнаності, виявляти проблемні теми та планувати подальшу роботу.

До діагностичних методів належать анкетування здобувачів освіти, анкетування батьків, тестування, спостереження, індивідуальні бесіди, аналіз звернень, аналіз журналу випадків насильства, діагностика психологічного клімату. У методичних матеріалах передбачено, що самооцінка закладу освіти за показниками безпеки, комфортності та інклюзивності може проводитися двічі на рік, анкетування може охоплювати здобувачів освіти 5–11 класів, а аналіз журналу випадків насильства має здійснюватися щомісяця [22]. Це дає змогу зробити профілактику не випадковою, а доказовою, тобто такою, що спирається на зібрані дані.

Профілактична робота не повинна обмежуватися загальними заходами для всіх здобувачів освіти. Потрібен соціально-педагогічний супровід дітей групи ризику. Якщо частина здобувачів освіти не знає, куди звертатися, а частина батьків допускає фізичне покарання, існує ймовірність, що окремі діти перебувають у ситуації підвищеного ризику. Робота з такими дітьми має включати спостереження, індивідуальні бесіди, консультації, взаємодію з

класним керівником, роботу з родиною, складання індивідуального плану супроводу, перенаправлення до служб і моніторинг змін.

Раннє виявлення дітей групи ризику є важливим, оскільки дитина не завжди прямо повідомляє про насильство. Ознаками ризику можуть бути тривожність, замкнутість, агресивність, різке погіршення навчання, страх перед дорослими, уникання спілкування, часті пропуски занять. У матеріалах щодо попередження, виявлення і подолання випадків насильства над дітьми підкреслюється необхідність уважного ставлення до змін у поведінці дитини та взаємодії фахівців закладу освіти [23]. Робота з дітьми групи ризику має бути конфіденційною, обережною і спрямованою на захист дитини.

Міжнародні дані підтверджують актуальність ранньої профілактики. У світі від 133 до 275 млн дітей щороку стають свідками насильства між батьками або особами, які їх доглядають [54]. Це означає, що навіть якщо дитина не є прямою жертвою фізичного насильства, проживання в атмосфері страху, агресії та контролю може мати негативний вплив на її розвиток, навчання і соціальні контакти. Тому соціальний педагог має враховувати не лише очевидні випадки насильства, а й непрямі ознаки сімейного неблагополуччя.

Важливою умовою ефективної профілактики є міжвідомча взаємодія. Заклад загальної середньої освіти не може самостійно вирішити проблему домашнього насильства, оскільки частина випадків потребує втручання поліції, служби у справах дітей, соціальних служб або мобільних бригад соціально-психологічної допомоги. Порядок взаємодії суб’єктів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству визначає необхідність узгоджених дій різних установ [28]. Це означає, що соціальний педагог має знати, коли і до кого передавати інформацію, як здійснювати перенаправлення та як супроводжувати дитину після звернення.

Національна поліція залучається у випадках, коли є загроза безпеці або ознаки правопорушення [31]. Соціальні послуги спрямовані на підтримку осіб і сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах [33]. Мобільні

бригади соціально-психологічної допомоги можуть надавати допомогу особам, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі [29]. За результатами анкетування батьків було встановлено, що вони краще знають про заклад загальної середньої освіти, поліцію та службу у справах дітей, але менше орієнтуються в діяльності мобільних бригад і соціальних служб. Це підтверджує потребу в окремому інформаційному блоці для батьків щодо системи допомоги.

Перспективною формою профілактики є інформаційні кампанії та неформальна освіта. Здобувачі освіти визначили відеоматеріали, інтерактивні вправи та обговорення ситуацій як ефективні форми роботи, тому шкільні інформаційні кампанії мають бути не формальними, а активними. Вони можуть включати інформаційні кампанії, шкільні стенди, відеоролики, соціальні плакати, тематичні тижні, шкільні медіа, зустрічі з фахівцями, молодіжні ініціативи. У європейській практиці зібрано 144 приклади інформаційно-просвітницьких кампаній щодо домашнього насильства [48]. Це підтверджує значення кампаній як інструменту формування суспільної нетерпимості до насильства.

Показовим є також приклад кампанії «We Can Young», яка охопила близько 90 000 молодих людей у 15 муніципалітетах [45]. Для закладу загальної середньої освіти такий приклад важливий тим, що профілактика може реалізовуватися не лише через дорослих, а й через самих здобувачів освіти. Старшокласники можуть брати участь у створенні плакатів, інформаційних матеріалів, коротких відео, пам’яток для молодших здобувачів освіти, тематичних заходів. Це підсилює профілактичний ефект, оскільки здобувачі освіти краще сприймають інформацію, коли вона подається не лише адміністративно, а й через молодіжну активність.

У європейському аналізі також наведено 157 прикладів інформаційних матеріалів, із яких 61 % були спрямовані на фахівців, а 39 % – на постраждалих осіб [48]. Для закладу освіти це означає, що інформаційні матеріали мають бути різними для різних цільових груп. Учням потрібні зрозумілі пам’ятки з

алгоритмом дій. Батькам – матеріали про ненасильницьке виховання, ознаки насильства і служби допомоги. Педагогам – алгоритми реагування, контакти служб, правила фіксації та перенаправлення.

Практичним рішенням, яке випливає з результатів анкетування, є розроблення комплексної програми первинної профілактики домашнього насильства в закладі загальної середньої освіти, поданої в додатку В. Така програма має включати роботу з учнями, батьками, педагогами, діагностику, консультації, інформаційні заходи, моніторинг і міжвідомчу взаємодію. Її зміст безпосередньо пов’язаний з виявленими недоліками: недостатнім знанням прихованих форм насильства, неповним розумінням алгоритмів звернення по допомогу, потребою у тренінгах, роботі з батьками та посиленні інформації про служби підтримки.

У межах такої програми для здобувачів освіти доцільно передбачити виховні години, тренінги, практичні заняття з алгоритму звернення, тематичні тижні, вправи на безпечне спілкування та обговорення ситуацій. Для батьків – консультації, тренінги з ненасильницького виховання, інформаційні пам’ятки, зустрічі з фахівцями. Для педагогів – семінари, інструктажі, тренінги, аналіз кейсів, роботу з алгоритмами та діагностування рівня готовності. Така програма дозволяє поєднати результати анкетування, методичні рекомендації та практичну діяльність соціального педагога.

Отже, найбільш ефективною для закладу загальної середньої освіти є комплексна модель соціально-педагогічної профілактики домашнього насильства, яка поєднує просвітницькі форми, тренінгові методи, діагностику, консультації, соціально-педагогічний супровід, роботу з батьками, підготовку педагогів, моніторинг та міжвідомчу взаємодію. Така модель дає змогу не лише інформувати учасників освітнього процесу про домашнє насильство, а й формувати практичні навички безпечної поведінки, своєчасно виявляти ризики, підтримувати дітей, залучати батьків і забезпечувати узгоджені дії закладу загальної середньої освіти та відповідних служб.

2.3 Аналіз ефективності та перспективи профілактики домашнього насильства в діяльності соціального педагога

Ефективність профілактики домашнього насильства в діяльності соціального педагога не може визначатися лише кількістю проведених заходів, бесід, виховних годин чи консультацій. Такий підхід був би формальним, оскільки сам факт проведення заходу ще не свідчить про зміну рівня обізнаності здобувачів освіти, готовності батьків до співпраці або здатності педагогів діяти у ситуації ризику. Доцільніше оцінювати профілактичну діяльність за реальними результатами: чи знають здобувачі освіти форми домашнього насильства, чи можуть розпізнати небезпечну ситуацію, чи розуміють, до кого звернутися по допомогу, чи залучені батьки до профілактичної роботи, чи готові педагогічні працівники діяти за алгоритмом, чи функціонує в закладі освіти система моніторингу та міжвідомчої взаємодії. У методичних матеріалах для закладів освіти наголошується, що протидія насильству має ґрунтуватися на загальношкільному підході, плануванні заходів, моніторингу, звітності та залученні всіх учасників освітнього процесу [22]. У такому контексті соціальний педагог виступає не лише виконавцем окремих профілактичних заходів, а координатором системної роботи.

Результати анкетування, подані у підрозділі 2.1, дають змогу визначити як сильні сторони профілактичної роботи, так і ті напрями, які потребують подальшого вдосконалення. З одного боку, 74 % здобувачів освіти зазначили, що знають поняття домашнього насильства, а 76 % батьків також вказали на обізнаність із цією проблемою. Це свідчить про наявність базового інформаційного рівня серед двох основних груп учасників освітнього процесу. З іншого боку, 20 % здобувачів освіти і 20 % батьків мають лише часткове уявлення про домашнє насильство, а 6 % здобувачів освіти і 4 % батьків не змогли чітко визначити це поняття. Такі результати вказують, що

інформаційно-просвітницька робота потребує не лише продовження, а й змістового поглиблення, особливо щодо прихованих форм насильства.

Показовими є результати щодо знання учнями алгоритмів звернення по допомогу. 68 % здобувачів освіти знають, до кого можна звернутися у закладі загальної середньої освіти у разі небезпеки або насильства, однак 22 % мають лише часткове уявлення, а 10 % не знають, до кого звертатися. Для діяльності соціального педагога це має принципове значення, оскільки профілактика не може бути ефективною, якщо дитина теоретично знає про проблему, але не має чіткого практичного механізму дій. Посібник щодо запобігання та протидії проявам насильства в діяльності закладів освіти акцентує увагу на алгоритмах виявлення, реагування та перенаправлення [7]. Це означає, що соціальний педагог має не лише інформувати здобувачів освіти, а й систематично відпрацьовувати з ними конкретну послідовність дій у ситуації ризику.

Аналіз результатів роботи з учнями свідчить, що позитивним показником є достатньо високий рівень розпізнавання фізичного насильства: його визначили 91 % опитаних. Водночас психологічне насильство розпізнають 72 % здобувачів освіти, економічне – 48 %, сексуальне – 39 %. Такий розрив демонструє, що здобувачі освіти краще помічають очевидні форми насильства, але мають труднощі з визначенням прихованих проявів, зокрема контролю, приниження, залякування, обмеження доступу до ресурсів або сексуального примусу. Це знижує ефективність профілактики, адже небезпека домашнього насильства часто полягає саме в його непомітності, поступовості й нормалізації в сімейному середовищі. З огляду на це соціальний педагог має посилити тренінгові, практичні та інтерактивні методи роботи з учнями.

Результати анкетування також показали, що здобувачі освіти вважають найбільш ефективними тренінги, відеоматеріали, обговорення практичних ситуацій та інтерактивні вправи. Це свідчить про більшу результативність тих форм, які дають учням можливість бути активними учасниками профілактичного процесу. Практичні вправи, ситуаційний аналіз,

моделювання звернення по допомогу, рольові завдання та дискусії краще сприяють формуванню поведінкових навичок, ніж звичайна інформаційна бесіда. У матеріалах щодо діяльності закладів освіти у сфері протидії насильству підкреслюється значення практичних завдань, алгоритмів дій та роботи з різними ситуаціями насильства [7]. Отримані результати підтверджують доцільність переорієнтації профілактики з формального інформування на тренінгову та практикоорієнтовану роботу.

Ефективність діяльності соціального педагога значною мірою залежить і від роботи з батьками. Результати анкетування засвідчили, що 76 % батьків знають, що таке домашнє насильство, 20 % знають частково, а 4 % не мають чіткого уявлення. Водночас 68 % батьків вважають фізичне покарання неприпустимим, 22 % допускають його у певних випадках, а 10 % не визначилися. Такий показник є проблемним, оскільки допущення фізичного покарання як методу виховання свідчить про збереження толерантності до насильницьких практик у частини батьків. Законодавство у сфері захисту прав дитини орієнтує на забезпечення її безпеки, гідності та належних умов розвитку [32]. Тому соціальний педагог має посилювати роботу з батьками щодо ненасильницького виховання, прав дитини та наслідків жорстокого поводження.

Окремою проблемою є недостатня обізнаність батьків щодо служб допомоги. За результатами анкетування 64 % батьків знають, до кого можна звернутися у разі домашнього насильства щодо дитини, 26 % знають це частково, а 10 % не володіють такою інформацією. Найчастіше батьки орієнтуються на заклад загальної середньої освіти, поліцію та службу у справах дітей, однак менше знають про соціальні служби, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги та спеціалізовані служби підтримки. Це свідчить, що одним із напрямів підвищення ефективності роботи соціального педагога має бути системне інформування батьків про наявні служби допомоги, порядок звернення, можливості отримання соціальної, психологічної та правової підтримки. У методичних матеріалах щодо роботи

з випадками насильства над дітьми підкреслюється важливість своєчасного виявлення, інформування і перенаправлення до відповідних служб [23].

Позитивним показником є готовність більшості батьків до співпраці із закладом освіти. 62 % респондентів зазначили, що готові брати участь у профілактичних заходах в закладі загальної середньої освіти, 28 % відповіли «можливо», а 10 % не виявили такої готовності. Це створює підґрунтя для активнішого впровадження батьківських тренінгів, консультацій, зустрічей із фахівцями, інформаційних пам’яток та онлайн-матеріалів. Соціально-педагогічна діяльність із запобігання домашньому насильству в закладах середньої освіти передбачає не лише роботу з учнями, а й моніторинг педагогічної компетентності батьків, просвітницьку роботу та залучення родини до профілактичних заходів [17]. У такому контексті робота з батьками має розглядатися як один із головних ресурсів підвищення ефективності профілактики.

Оцінюючи ефективність діяльності соціального педагога, необхідно враховувати і готовність педагогічного колективу до реагування на випадки домашнього насильства. Соціальний педагог не може працювати ізольовано, оскільки здобувачі освіти у разі небезпеки часто звертаються не лише до нього, а й до класного керівника, практичного психолога або адміністрації. Відповідно, педагогічні працівники мають бути готовими розпізнавати ознаки насильства, правильно приймати повідомлення від дитини, не розголошувати конфіденційну інформацію та діяти відповідно до визначеного алгоритму. У посібнику для закладів освіти передбачено тестування педагогів, яке містить 20 питань, а максимальний результат становить 19 балів [7]. Такий інструмент може використовуватися для оцінки готовності педагогів до профілактичної та реагувальної діяльності.

Міжнародний досвід також засвідчує важливість професійної підготовки фахівців. У європейській практиці зібрано 136 прикладів навчальних програм і тренінгів, а 67 % навчальних інструментів орієнтовані на конкретні професійні групи [48]. Це дає підстави стверджувати, що

підвищення ефективності профілактики в закладі загальної середньої освіти пов’язане з регулярним навчанням не лише соціального педагога, а й усього педагогічного колективу. Доцільними є семінари, інструктажі, тренінги, аналіз кейсів, робота з алгоритмами, вхідне та вихідне діагностування, а також моделювання ситуацій реагування. У такому разі профілактика перестає залежати лише від одного фахівця і стає частиною загальної культури безпеки закладу освіти.

Важливим показником ефективності є наявність діагностики та моніторингу. Анкети для здобувачів освіти і батьків, подані в додатках А і Б, можуть використовуватися не лише як інструмент дослідження, а й як засіб повторного моніторингу після впровадження профілактичної програми. У методичних матеріалах зазначено, що самооцінка закладу освіти за показниками безпеки, комфортності та інклюзивності може проводитися двічі на рік, анкетування може охоплювати здобувачів освіти 5–11 класів, аналіз журналу випадків насильства має здійснюватися щомісяця, а звітність може формуватися у травні-червні [22]. Це дає змогу соціальному педагогу не лише проводити заходи, а й перевіряти їх результативність у динаміці.

Моніторинг має включати анкетування здобувачів освіти , анкетування батьків, діагностику психологічного клімату, аналіз звернень, ведення журналу випадків насильства, спостереження за поведінкою дітей і підготовку підсумкового звіту. Якщо результати анкетування не використовуються для корекції подальшої роботи, діагностика втрачає практичне значення. Натомість регулярний аналіз дозволяє визначити, які теми здобувачі освіти розуміють недостатньо, які форми роботи є найбільш ефективними, які групи батьків потребують додаткової уваги, чи зростає рівень знання алгоритмів звернення по допомогу. Такий підхід відповідає сучасному розумінню профілактики як процесу, що має плануватися, реалізовуватися, оцінюватися і коригуватися.

Соціально-педагогічний супровід дітей групи ризику є ще одним важливим показником ефективності роботи соціального педагога.

Анкетування показало, що частина здобувачів освіти не знає алгоритму звернення по допомогу, а частина батьків допускає фізичне покарання. Це створює ризики для дітей, які можуть перебувати у небезпечному сімейному середовищі, але не повідомляти про це дорослим. Робота з такими дітьми має включати індивідуальну бесіду, спостереження, консультації, взаємодію з класним керівником, роботу з родиною, складання індивідуального плану супроводу, перенаправлення до служб і моніторинг змін.

Профілактика та подолання насильства над дітьми в неблагополучних сім'ях потребують раннього виявлення ризиків, оскільки дитина не завжди прямо повідомляє про насильство [38]. Ознаками ризику можуть бути замкнутість, тривожність, агресивність, страх перед дорослими, різке погіршення навчання, уникання спілкування або часті пропуски занять. У матеріалах щодо попередження, виявлення і подолання випадків насильства підкреслюється важливість уважного ставлення до змін у поведінці дитини та узгодженої роботи фахівців закладу освіти [23]. Для соціального педагога це означає необхідність постійного контакту з класними керівниками, практичним психологом і батьками.

Міжнародні дані підтверджують значення ранньої профілактики. У світі від 133 до 275 млн дітей щороку стають свідками насильства між батьками або особами, які їх доглядають [54]. Це означає, що дитина може не бути безпосередньою жертвою фізичного впливу, але проживання в атмосфері агресії, страху, приниження або контролю вже становить загрозу її розвитку. У діяльності соціального педагога це вимагає ширшого розуміння групи ризику: до неї можуть належати не лише діти, які прямо повідомили про насильство, а й ті, хто демонструє тривожні поведінкові або емоційні ознаки.

Ефективність профілактики значною мірою залежить від міжвідомчої взаємодії. Заклад загальної середньої освіти не може самостійно вирішити всі проблеми, пов'язані з домашнім насильством, оскільки частина випадків потребує залучення поліції, служби у справах дітей, соціальних служб або мобільних бригад соціально-психологічної допомоги. Порядок взаємодії

суб’єктів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству передбачає узгодженість дій різних установ [28]. Соціальні послуги спрямовані на підтримку осіб і сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах [33]. Мобільні бригади можуть надавати соціально-психологічну допомогу особам, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі [29]. Національна поліція залучається у випадках, коли існує загроза безпеці або ознаки правопорушення [31].

Результати анкетування батьків показали недостатню поінформованість про соціальні служби, мобільні бригади та спеціалізовані служби підтримки. Відповідно, соціальний педагог має посилити інформаційну роботу щодо системи допомоги. Доцільно створити для здобувачів освіти і батьків карту допомоги, де будуть зазначені внутрішні шкільні ресурси та зовнішні служби: соціальний педагог, практичний психолог, адміністрація, служба у справах дітей, поліція, соціальні служби, мобільні бригади. Така карта має бути доступною у друкованому й електронному форматі.

Основними проблемами, які знижують ефективність профілактики, є недостатнє розпізнавання учнями прихованих форм насильства, неповне знання алгоритмів звернення по допомогу, недостатня обізнаність батьків щодо служб підтримки, толерантність частини батьків до фізичного покарання, можливий формальний характер профілактичних заходів, нестача тренінгів і практичних занять, нерегулярність моніторингу та слабке використання потенціалу міжвідомчої взаємодії. Ці проблеми не заперечують наявність профілактичної роботи, але показують, що вона потребує більшої системності, практичності та доказовості.

Перспективи вдосконалення діяльності соціального педагога мають бути спрямовані на усунення саме тих недоліків, які були виявлені під час анкетування. Доцільним є впровадження комплексної програми первинної профілактики домашнього насильства, регулярне використання анкет для здобувачів освіти і батьків, проведення тренінгів для здобувачів освіти, тренінгів для батьків з ненасильницького виховання, навчання педагогів,

створення карти допомоги, посилення інформування про служби підтримки, активне залучення здобувачів освіти до інформаційних кампаній і щорічний моніторинг ефективності. Така система дозволить соціальному педагогу не лише реагувати на окремі випадки, а й запобігати ризикам.

Використання міжнародного досвіду може посилити ефективність профілактичної роботи. У європейській практиці зібрано 144 приклади інформаційно-просвітницьких кампаній щодо домашнього насильства, 157 прикладів інформаційних матеріалів, із яких 61 % орієнтовані на фахівців і 39 % – на постраждалих осіб, а також 136 прикладів навчальних програм і тренінгів [48]. Окрім того, 67 % навчальних інструментів орієнтовані на конкретні професійні групи [48]. Це підтверджує, що профілактика має бути диференційованою: окремі матеріали та методи потрібні для здобувачів освіти, інші – для батьків, ще інші – для педагогів і фахівців.

Показовим є приклад кампанії «We Can Young», яка охопила близько 90 000 молодих людей у 15 муніципалітетах [45]. Для діяльності соціального педагога цей приклад важливий тим, що здобувачі освіти можуть бути не лише об’єктами профілактики, а й активними учасниками інформаційних кампаній. У закладі освіти це може реалізовуватися через плакати, тематичні відео, шкільні медіа, волонтерські ініціативи, інформаційні тижні та заходи рівний-рівному. Такий формат здатний підсилити профілактичну роботу, оскільки інформація краще сприймається, коли вона подається не тільки педагогами, а й через активність самих здобувачів освіти.

Отже, ефективність профілактики домашнього насильства в діяльності соціального педагога визначається системністю, практичною спрямованістю, регулярною діагностикою, роботою з учнями, батьками і педагогами, раннім виявленням дітей групи ризику, соціально-педагогічним супроводом, моніторингом та міжвідомчою взаємодією. Перспективним напрямом є впровадження комплексної програми первинної профілактики, яка поєднує просвітницькі, тренінгові, консультативні, діагностичні та координаційні форми роботи. Такий підхід дає змогу не лише підвищити рівень обізнаності

учасників освітнього процесу, а й сформувати реальні навички безпечної поведінки, посилити захист дітей і забезпечити цілісну систему профілактики домашнього насильства в закладі загальної середньої освіти.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження досягнуто поставленої мети, що полягала у теоретико-методичному обґрунтуванні та визначенні ефективних форм і методів профілактики домашнього насильства у соціально-педагогічній діяльності. Це дало змогу сформулювати такі висновки:

1. У межах першого завдання охарактеризовано проблему домашнього насильства в полі досліджень соціальної роботи. Встановлено, що домашнє насильство є складним соціальним явищем, яке охоплює фізичні, психологічні, сексуальні та економічні форми впливу на особу. Його небезпека полягає не лише у безпосередньому порушенні прав людини, а й у тривалих соціальних, психологічних і педагогічних наслідках для постраждалих осіб, дітей, сім'ї та суспільства загалом.

2. У межах другого завдання виявлено особливості профілактики домашнього насильства в соціально-педагогічній роботі. Визначено, що ефективна профілактика має бути системною, ранньою, комплексною та спрямованою на різні групи учасників освітнього процесу: здобувачів освіти, батьків, педагогів, адміністрацію закладу освіти. Особлива роль у цьому процесі належить соціальному педагогу, який здійснює просвітницьку, діагностичну, консультативну, корекційну, координаційну та супровідну діяльність.

3. У межах третього завдання здійснено оцінку ефективності інформаційно-просвітницької роботи з профілактики домашнього насильства шляхом проведення діагностичного опитування здобувачів освіти і батьків на базі Гімназії №258 Дніпровського району м. Києва. У дослідженні взяли участь 120 респондентів: 70 здобувачів освіти 5–11 класів і 50 батьків. Результати анкетування засвідчили, що 74 % здобувачів освіти і 76 % батьків знають поняття домашнього насильства, однак частина респондентів має лише часткове уявлення про нього. Виявлено, що здобувачі освіти найкраще розпізнають фізичне насильство – 91 %, тоді як психологічне визначили 72 %,

економічне – 48 %, сексуальне – 39 %. Також встановлено, що 68 % здобувачів освіти знають, до кого звертатися у закладі загальної середньої освіти в разі небезпеки, 22 % знають це частково, а 10 % не знають алгоритму звернення по допомогу. Серед батьків 22 % допускають фізичне покарання дитини в окремих випадках, 26 % лише частково знають служби допомоги, а 10 % не володіють такою інформацією. Це підтвердило потребу в посиленні практичних занять, тренінгів, інформування про служби підтримки та роботи з батьками.

4. У межах четвертого завдання розроблено форми та методи первинної профілактики домашнього насильства в закладі загальної середньої освіти з урахуванням результатів діагностичного опитування. До найбільш доцільних форм віднесено виховні години, тренінги, інтерактивні заняття, бесіди, консультації, батьківські збори, інформаційні кампанії, роботу з пам’ятками, анкетування, тематичні тижні та практичні вправи. Серед методів ефективними визначено інформаційно-просвітницький, тренінговий, діагностичний, консультативний, корекційний, моніторинговий та метод міжвідомчої взаємодії. На основі отриманих результатів запропоновано комплексну програму первинної профілактики домашнього насильства в закладі загальної середньої освіти, подану в додатку В. Вона передбачає роботу з учнями, батьками й педагогами, діагностику, консультації, інформаційні заходи, моніторинг та оцінку результатів.

Отже, профілактика домашнього насильства у соціально-педагогічній діяльності має здійснюватися як цілісна система, що поєднує просвітництво, раннє виявлення ризиків, роботу з учнями й батьками, підготовку педагогічних працівників, моніторинг результатів та взаємодію з відповідними службами. Проведене дослідження підтвердило, що заклад загальної середньої освіти є важливим простором первинної профілактики, а діяльність соціального педагога має ключове значення для формування безпечного, ненасильницького та підтримувального освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бугайчук К. Л., Дрозд В. Г. Поняття, види та механізм вчинення домашнього насильства. *The 19th International scientific and practical conference «Current problems of the development of science: trends and innovations» (May 13–16, 2025) Oslo, Norway. Oslo : International Science Group,* 2025. С. 163–166.

2. Ванчак О. А. Причини та наслідки переживання жінками психологічного насильства. *The XVII International scientific and practical conference «Students and teachers of universities: learning trends» (December 23–25, 2024, Zaragoza, Spain). Zaragoza : European Conference,* 2024. 222 с. С. 201.

3. Виноградов А. К. Поняття та види насильства в сім'ї в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2016. № 1. С. 50–53.

4. Гуменникова Т. Р., Метіль А. С. Характеристика домашнього насильства : відповідальність і наслідки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2017. № 35, том 2. С. 12–14.

5. Деякі питання реалізації Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.05.2025 № 439-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/439-2025-p#Text (дата звернення: 06.03.2026).

6. Запобігання та протидія домашньому насильству: Інформаційні матеріали для фахівців, які працюють з дітьми та молоддю в громадах. Київ : Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики, 2018. 32 с.

7. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти : посібник / UNICEF Ukraine. URL: https://www.unicef.org/ukraine/sites/unicef.org.ukraine/files/2020-07/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D1%83_0.pdf (дата звернення: 06.03.2026).

8. Івченко Ю. В., Пакушина Л. З. Соціально-педагогічна робота з профілактики домашнього насильства. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка–2019» : матеріали XXI Всеукраїнської наукової конференції молодих учених.* 2019. С. 364–366.

9. Коваленко І. А. Поняття та види домашнього насильства в Україні. *Наука і техніка сьогодні (Серія "Педагогіка", Серія "Право", Серія "Економіка", Серія "Техніка", Серія "Фізико-математичні науки").* 2024. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/26911/1/20240627_301.pdf (дата звернення: 06.03.2026).

10. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення: 06.03.2026).

11. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) : Конвенція Ради Європи від 11.05.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 06.03.2026).

12. Конституція України : Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 06.03.2026).

13. Костіна Т., Булах І. Гендерно зумовлене насильство та його види: домашнє насильство. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки.* 2021. С. 80–86.

14. Котова Л. В. Сучасні форми домашнього насильства: кримінально-правова характеристика. *Актуальні проблеми права: теорія і практика.* 2025. № 49. С. 171–183.

15. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 06.03.2026).

16. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 06.03.2026).

17. Мальцева О. В. Соціально-педагогічна діяльність із запобігання домашньому насильству в закладах середньої освіти. URL: https://habitus.od.ua/journals/2020/17-2020/9.pdf (дата звернення: 06.03.2026).

18. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству : лист МОН України від 18.05.2018 р. № 1/11-5480. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18 (дата звернення: 06.03.2026).

19. Мілорадова Н. Е., Доценко В. В., Червоний П. Д. Ретроспективний аналіз науково-психологічних концепцій домашнього насильства. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2023. № 4 (103). С. 377–390. DOI: https://doi.org/10.32631/v.2023.4.36.

20. Павленко Т. А. Основні чинники домашнього насильства в умовах війни. *Актуальні проблеми приватного та публічного права : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, Ломжа, 29 берез. 2024 р.). Харків : Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди [та ін.],* 2024. С. 488–490.

21. Пліско Є., Соколов О. Домашнє насильство у сучасному суспільстві: соціальні, економічні та культурні аспекти. *Матеріали конференцій МЦНД (14.03.2025; Кривий Ріг, Україна). Кривий Ріг : МЦНД,* 2025. С. 162–164.

22. Попередження насильства в закладах освіти : методичний посібник для педагогічних працівників. МОН України, 2020. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/02/18/Posibnyk_POPEREDZHENNYA_NASYLSTVA.pdf (дата звернення: 06.03.2026).

23. Попередження, виявлення, і подолання випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми : методичний посібник для освітян / авт. кол. : Т. В. Журавель, О. О. Кочемировська, М. Е. Ясеновська ; за заг. ред. О. В. Безпалько. Київ : ТОВ «К.І.С», 2010. 242 с.

24. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text (дата звернення: 06.03.2026).

25. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 5. Ст. 34.

26. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 34. Ст. 481. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17 (дата звернення: 06.03.2026).

27. Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї : Наказ Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2009 № 3131/386. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0917-09#Text (дата звернення: 06.03.2026).

28. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-п#Text (дата звернення: 06.03.2026).

29. Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 654. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2018-п#Text (дата звернення: 06.03.2026).

30. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12 (дата звернення: 06.03.2026).

31. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19 (дата звернення: 06.03.2026).

32. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text (дата звернення: 06.03.2026).

33. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text (дата звернення: 06.03.2026).

34. Психолого-педагогічна робота у загальноосвітніх навчальних закладах з профілактики насильства над дітьми : методичний посібник / автори-упоряд. : Т. В. Вовчок, Н. П. Степура, І. С. Даниленко та ін. ; за заг. ред. Т. П. Цюман. Київ : ВПЦ «Експрес», 2009. 328 с.

35. Репан М., Панченко Л. Співвідношення гендерно-обумовленого та домашнього насильства: поняття, характеристика та загальний огляд законодавства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. № 1 (116). С. 312–318.

36. Соціально-педагогічна робота з профілактики насильства щодо дітей. Соціальна педагогіка : навчальний посібник / авт.-кол. : О. В. Безпалько, І. Д. Звєрєва, Т. Г. Веретенко та ін. ; за заг. ред. О. В. Безпалько. Київ : Академвидав, 2013. С. 197–209.

37. Спіріна Т. П., Цвігун А. Ю. Домашнє насильство над дітьми як соціально-педагогічна проблема. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 2. С. 157–162.

38. Султанова Н. В., Рогальська-Яблонська І. П. Соціально-педагогічна проблема профілактики та подолання насильства над дітьми в неблагополучних сім’ях. *Педагогічний альманах.* 2023. № 53 (53). С. 163–171.

39. Шиделко А. В., Шимко Л. В. Сутність поняття та види домашнього насильства над жінками. *The 2nd International scientific and practical conference "Innovations and prospects of world science" (October 6-8, 2021) Vancouver, Canada. Vancouver : Perfect Publishing,* 2021. 642 с. С. 386.

40. Щирба М. Ю. Домашнє насильство: алкоголізм як причина і фактор поширення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. № 1 (84). С. 123–127.

41. Allen M. Social work and intimate partner violence. New York : Routledge, 2013. 184 p.

42. Archer J. Sex differences in aggression between heterosexual partners: a meta-analytic review. *Psychological Bulletin.* 2000. Vol. 126, № 5. P. 651–680.

43. Bancroft L. Why Does He Do That? Inside the Minds of Angry and Controlling Men. New York : Berkley Books, 2003. 448 p.

44. Chan K. L. Gender differences in self-reports of intimate partner violence: A review. *Aggression and Violent Behavior.* 2011. Vol. 16, № 2. P. 167–175.

45. Council of Europe. Article 14 of the Istanbul Convention: The Role of Formal and Informal Education in Preventing Violence Against Women and Domestic Violence. URL: https://rm.coe.int/paper-on-the-role-of-formal-and-informal-education-in-preventing-viole/1680a5c70d (date of access: 02.05.2026).

46. Dey T., Thakar R. Domestic violence: an invisible pandemic. *The obstetrician & gynaecologist : the journal for continuing professional development from the Royal College of Obstetricians & Gynaecologists.* 2022. Vol. 24, № 2. P. 90–92. DOI: https://doi.org/10.1111/tog.12798.

47. Dobash R. E, Dobash R. P. Violence Against Wives. New York : Free Press, 1980. 350 p.

48. European Institute for Gender Equality. Preventing Domestic Violence: Good Practices. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2015. URL: https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/MH0114678ENN_WEB.PDF (date of access: 02.05.2026).

49. Garcia-Moreno C., Jansen H., Ellsberg M., Heise L., Watts C. WHO Multi-country Study on Women's Health and Domestic Violence Against Women. Geneva : World Health Organization, 2005. URL: https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/1cd1d190-21b8-4d54-b6a0-4bbf32612745/content (дата звернення: 02.05.2026).

50. Heise L. L. Violence against women: An integrated, ecological framework. *Violence against women.* 1998. Vol. 4, № 3. P. 262–290.

51. Jewkes R. Intimate partner violence: causes and prevention. *The Lancet.* 2002. Vol. 359, № 9315. P. 1423–1429.

52. Johnson M. P. A typology of domestic violence: Intimate terrorism, violent resistance, and situational couple violence. Boston : Northeastern University Press, 2008. 168 p.

53. Langhinrichsen-Rohling J. Controversies involving gender and intimate partner violence in the United States. *Sex Roles.* 2010. Vol. 62, № 3. P. 179–193.

54. Pinheiro P. S. World Report on Violence Against Children. URL: https://violenceagainstchildren.un.org/sites/default/files/2024-12/World%20report%20on%20violence%20against%20children.pdf (date of access: 02.05.2026).

55. Stark E. Coercive control: How men entrap women in personal life. Oxford : Oxford University Press, 2009. 452 p.

56. United Nations. What Is Domestic Abuse? United Nations official resources. URL: https://www.un.org/en/coronavirus/what-is-domestic-abuse (дата звернення: 02.05.2026).

57. United Nations General Assembly. Declaration on the Elimination of Violence against Women. New York : UN, 1993. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-violence-against-women (дата звернення: 02.05.2026).

58. United Nations Office on Drugs and Crime. Global Study on Homicide: Gender-related Killing of Women and Girls. Vienna : UNODC, 2019. URL:

https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/gsh/Booklet_5.pdf (дата звернення: 02.05.2026).

59. United Nations Women. Types of Violence against Women and Girls. UN Women Knowledge Hub. 2025. URL: https://knowledge.unwomen.org/en/articles/faqs/faqs-types-of-violence-against-women-and-girls (дата звернення: 02.05.2026).

60. Velásquez M. B., Gallegos A., Goycochea C. F., Valencia J., Rodríguez-Correa P. A. Trends in research on risk factors in domestic violence. *Social Sciences & Humanities Open.* 2025. Vol. 12. Art. 102062.

61. Walker L. E. The battered woman syndrome. 4th ed. New York : Springer Publishing Company, 2009. 512 p.

62. World Health Organization. Understanding and addressing violence against women. Geneva : WHO, 2012. URL: https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/7f4af28a-c1a9-411b-bf85-2c75c74e1069/content (дата звернення: 02.05.2026).

63. World Health Organization. Violence against women: Intimate partner and sexual violence. WHO Fact Sheet. 2024. URL: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women (дата звернення: 02.05.2026).

64. World Health Organization. Violence Prevention: The Evidence. Geneva : WHO, 2010. URL: https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/986454cc-6871-40cf-bdeb-32fb0e96d58b/content (дата звернення: 02.05.2026).

65. World Health Organization. World Report on Violence and Health. Geneva : WHO, 2002. URL: https://www.who.int/publications/i/item/9241545615 (дата звернення: 02.05.2026).

ДОДАТОК А

Анкета для здобувачів освіти щодо обізнаності про домашнє насильство та безпечну поведінку

Шановний/шановна учню/ученице! Просимо відповісти на запитання анкети. Анкетування є анонімним. Отримані відповіді будуть використані лише в узагальненому вигляді для оцінки рівня обізнаності здобувачів освіти щодо домашнього насильства та безпечної поведінки.

1. Ваш клас:

а) 5–6 клас

б) 7–8 клас

в) 9–11 клас

2. Чи знаєте Ви, що таке домашнє насильство?

а) так

б) частково

в) ні

3. Які форми домашнього насильства Вам відомі?

а) фізичне

б) психологічне

в) економічне

г) сексуальне

ґ) не знаю

4. Чи може приниження, погроза або постійний контроль бути проявом домашнього насильства?

а) так

б) ні

в) важко відповісти

5. Чи знаєте Ви, до кого можна звернутися у закладі загальної середньої освіти у разі небезпеки або насильства?

а) так

б) ні

в) частково

6. До кого Ви звернулися б у закладі загальної середньої освіти в разі такої ситуації?

а) класного керівника

б) соціального педагога

в) практичного психолога

г) адміністрації закладу загальної середньої освіти

ґ) ні до кого

д) інше: _____

7. Чи знаєте Ви служби, які допомагають дітям у ситуації насильства?

а) так

б) ні

в) чув/чула, але не пам’ятаю

8. Чи вважаєте Ви, що про домашнє насильство потрібно повідомляти дорослим або відповідним службам?

а) так

б) ні

в) залежить від ситуації

9. Чи проводилися бесіди, тренінги або виховні години про домашнє насильство та безпечну поведінку?

а) так

б) ні

в) не пам’ятаю

10. Які форми роботи були для Вас найбільш корисними?

а) бесіда

б) тренінг

в) перегляд відео

г) обговорення ситуацій

ґ) пам’ятки/інфографіки

д) не було таких заходів

11. Чи вмієте Ви розпізнати ситуацію, у якій дитині може загрожувати небезпека вдома?

а) так

б) частково

в) ні

12. Чи вважаєте Ви допустимим застосування фізичного покарання до дитини?

а) ні, це неприпустимо

б) так, іноді це можливо

в) важко відповісти

13. Що, на Вашу думку, має робити учень/учениця, якщо став/стала свідком насильства щодо іншої дитини?

а) повідомити дорослого

б) підтримати дитину

в) нічого не робити

г) звернутися до соціального педагога або психолога

ґ) інше: _____

14. Чи хотіли б Ви отримати більше інформації про те, як діяти у ситуації насильства?

а) так

б) ні

в) можливо

15. Які теми варто частіше обговорювати у закладі загальної середньої освіти?

а) права дитини

б) домашнє насильство

в) безпечне спілкування

г) вирішення конфліктів без агресії

ґ) куди звертатися по допомогу

д) інше: _____

Дякуємо за участь!

ДОДАТОК Б

Анкета для батьків щодо профілактики домашнього насильства та безпеки дитини в сімейному середовищі

Шановні батьки! Просимо Вас відповісти на запитання анкети. Анкетування є анонімним. Отримані відповіді будуть використані лише в узагальненому вигляді для аналізу рівня обізнаності батьків щодо профілактики домашнього насильства та забезпечення безпеки дитини.

1. Вік Вашої дитини:

а) 6–10 років

б) 11–14 років

в) 15–17 років

2. Чи знаєте Ви, що таке домашнє насильство?

а) так

б) частково

в) ні

3. Які форми домашнього насильства Вам відомі?

а) фізичне

б) психологічне

в) економічне

г) сексуальне

ґ) важко відповісти

4. Чи вважаєте Ви, що приниження, образи, погрози або постійний контроль можуть бути проявами домашнього насильства?

а) так

б) ні

в) важко відповісти

5. Чи вважаєте Ви допустимим фізичне покарання дитини як метод виховання?

а) ні, це неприпустимо

б) так, у певних випадках

в) важко відповісти

6. Чи знаєте Ви, до кого можна звернутися у разі домашнього насильства щодо дитини?

а) так

б) частково

в) ні

7. До кого Ви звернулися б у разі підозри на домашнє насильство щодо дитини?

а) класного керівника

б) соціального педагога

в) практичного психолога

г) адміністрації закладу загальної середньої освіти

ґ) служби у справах дітей

д) поліції

е) соціальної служби

є) інше: _____

8. Чи отримували Ви у закладі загальної середньої освіти інформацію про профілактику домашнього насильства?

а) так

б) ні

в) не пам’ятаю

9. Які форми роботи з батьками Ви вважаєте найбільш корисними?

а) батьківські збори

б) індивідуальні консультації

в) тренінги

г) інформаційні пам’ятки

ґ) зустрічі з фахівцями

д) онлайн-матеріали

10. Чи готові Ви брати участь у профілактичних заходах з питань безпеки дитини та ненасильницького виховання?

а) так

б) ні

в) можливо

11. На Вашу думку, які ознаки можуть свідчити про те, що дитина переживає насильство або небезпеку в сім'ї?

а) замкнутість

б) тривожність

в) агресивність

г) страх перед дорослими

ґ) різке погіршення навчання

д) уникання спілкування

е) важко відповісти

12. Чи обговорюєте Ви з дитиною питання особистої безпеки та права звертатися по допомогу?

а) так, регулярно

б) іноді

в) ні

13. Чи вважаєте Ви важливою співпрацю закладу загальної середньої освіти та батьків у профілактиці домашнього насильства?

а) так

б) ні

в) важко відповісти

14. Якої інформації Вам бракує з цієї теми?

а) про права дитини

б) про відповідальність за домашнє насильство

в) про служби допомоги

г) про ненасильницькі методи виховання

ґ) про ознаки насильства щодо дитини

д) інше: _____

15. Ваші пропозиції щодо покращення профілактичної роботи закладу загальної середньої освіти з батьками:

_____

_____

_____

Дякуємо за участь!

ДОДАТОК В

Комплексна програма первинної профілактики домашнього насильства в закладі загальної середньої освіти

№	Напрям роботи	Захід	Форма роботи	Цільова група	Термін проведення	Очікуваний результат
1	Робота з учнями	«Домашнє насильство: як розпізнати небезпеку»	виховна година	здобувачі освіти 5–11 класів	вересень	здобувачі освіти знають основні форми домашнього насильства
2	Робота з учнями	«Безпечне спілкування та особисті кордони»	тренінг	здобувачі освіти 7–11 класів	жовтень	сформовано навички безпечного спілкування
3	Робота з учнями	«Школа без насильства»	тематичний тиждень	здобувачі освіти 5–11 класів	листопад	підвищено обізнаність щодо ненасильницької поведінки
4	Робота з учнями	«Куди звернутися по допомогу?»	практичне заняття	здобувачі освіти 5–11 класів	грудень	здобувачі освіти знають алгоритм звернення по допомогу
5	Робота з учнями	«Права дитини»	вікторина	здобувачі освіти 5–8 класів	лютий	здобувачі освіти краще орієнтуються у власних правах
6	Робота з батьками	«Ненасильницьке виховання дітей»	батьківські збори	батьки	жовтень	батьки ознайомлені з принципами ненасильницького виховання
7	Робота з батьками	Індивідуальні консультації щодо безпеки дитини	консультація	батьки	протягом року	посилено взаємодію закладу освіти й сім’ї
8	Робота з батьками	Пам’ятка «Ознаки насильства щодо дитини»	інформаційна робота	батьки	листопад	батьки знають основні ознаки ризику

9	Робота з педагогами	«Ознаки домашнього насильства щодо дітей»	семінар	педагоги	вересень	педагоги вміють розпізнавати ознаки насильства
10	Робота з педагогами	«Алгоритм дій у випадку насильства»	тренінг	педагоги	листопад	педагоги знають порядок реагування
11	Робота з педагогами	Аналіз практичних ситуацій	кейс-метод	педагоги, соціальний педагог, психолог	лютий	відпрацьовано дії у складних ситуаціях
12	Діагностика	Анкетування здобувачів освіти щодо обізнаності про домашнє насильство	анкетування	здобувачі освіти 5–11 класів	вересень, травень	визначено динаміку рівня обізнаності здобувачів освіти
13	Діагностика	Анкетування батьків щодо безпеки дитини	анкетування	батьки	жовтень, квітень	виявлено рівень обізнаності батьків
14	Моніторинг	Аналіз звернень до соціального педагога	моніторинг	соціальний педагог	щомісяця	виявлено ризикові ситуації та потреби здобувачів освіти
15	Міжвідомча взаємодія	Зустріч із представниками соціальних служб або поліції	інформаційна зустріч	здобувачі освіти, батьки, педагоги	березень	учасники знають служби допомоги
16	Підсумковий етап	Аналіз результатів програми	звіт	адміністрація, соціальний педагог, психолог	травень	визначено ефективність програми та напрями покращення